

Nyelvt. O.

4468

1/4

IV.

TÓTH ILONA

4-7.

28.

NÉMET EREDETŰ
MAGYAR DIVATSZÓK

BUDAPEST, 1939

SZÜLEIMNEK

NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK
ARBEITEN ZUR DEUTSCHEN SPRACHWISSENSCHAFT

SZERKESZTI:
SCHWARTZ ELEMÉR

IV.
TÓTH ILONA

NÉMET EREDETŰ MAGYAR DIVATSZÓK
DEUTSCHE LEHNWÖRTER IM UNGARISCHEN
MODEGEWERBE

BUDAPEST, 1959.

NÉMET EREDETŰ MAGYAR DIVATSZÓK

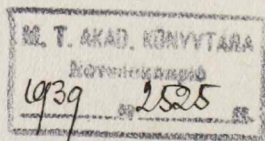
IRTA

TÓTH ILONA

BUDAPEST, 1939

261455

Felelős kiadó: Tóth Ilona.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT

A nyomdáért felelős: Wessely Károly igazgató.

1977
R

TARTALOM.

	Oldal
I. Bevezetés:	
1. Divatstílusok a 17. századtól napjainkig	7
2. A divatszavak kutatásának módszere	10
3. Divatszavaink nyelvi helyzete	15
II. Jövevényszavak.	
III. Idegenszavak.	
1. Ruhanevek és díszítések	24
2. Anyagnevek	36
IV. Divatszavaink magyarítása	
Bibliográfia	45
Szójegyzék	49
Deutscher Auszug	51

I. BEVEZETÉS.

1. Divatstílusok a 17. századtól napjainkig.

A 17. századig nem beszélhetünk a mai értelemben vett általános európai divatról: a viseletek szorosan véve egyes nemzetekre, népekre, sőt néha egész határoltan csak bizonyos városokra jellemzők. Mégis előfordul, hogy például az olasz renaissance-divatot csak renaissance néven említik és így ezzel a szóval a 16. század divatját akarják felidézni. Láthatjuk, hogy néha egyes országok viseleteit bizonyos korok divatjával azonosítják. Ez rendszerint azt jelenti, hogy az illető ország politikai vagy művelődési szempontból vezető szerepet játszott Európában. Így volt a 15. században burgundi, a 16. században olasz renaissance viselet vagy e század végén halhatatlan mesterei révén annyira ismertté lett németalföldi divat, jellemző jelével, a keményített nyakbodorral. Németországban abban az időben minden város egyéni életet élt s így úgyszólván városenként különböző izlések, divatok fejlődtek ki.

A magyar divat a 17. századig többször kerül idegen befolyás alá. Ez a befolyás rendszerint politikai adottságokkal függ össze, természetes tehát, hogy ez a hatás nemcsak az öltözködésen, hanem a magyar szókincsen is nyomot hagyott. Itt megemlíthetjük az olasz műveltség befolyását az Anjouk trónra lépésétől Mátyás király haláláig. Nyilvánvaló az is, hogy a 150 évig tartó török uralom befolyást gyakorolt öltözködésünkre és nyelvünkre is. Meg kell emlékeznünk különösen a törökök kiűzése után hazánkban letelepített nagy számú német iparosról, akik foglalkozásuk révén nagy hatást gyakoroltak a különböző foglalkozási ágak műnyelvére, így az itt tárgyalt szabóműnyelvre is. Ez természetesen — mivel az iparosok nagy számban a közeli Ausztriából és Ba-

gorországból jöttek — a bajor-osztrák nyelvjárás bélyegét viseli magán.

A 17. század első évtizedeit barok névvel jelöli a művelődéstörténet. Ennek a stílusnak dagályos, túlterhelt, nagy arányokat kedvelő vonásai hűen visszatükröződnek a 17. század első két évtizedének úgynevezett spanyol divatában. Nagy stílúség, merev formák jellemzik ezt a viseletet. Pompázó anyagokból, tafotából, arannyal, ezüsttel átszőtt brokát kelmekből készülnek az abroncsos szoknyájú, hosszú ruhák. A nők csipőjük körül párnákkal tömik ki magukat, hogy minél szélesebbek legyenek és feszes nyakbodrot viselnek. Ez a spanyol viselet elterjed egész Európában és divatvilágának valamennyi asszonya magáévá teszi. Így jut el hazánkba is. Csak-hogy a magyar hölgyek csipke gallért viselnek a feszes nyakbodor helyett és divatba hozzák a kötényt. Ezáltal megváltozik a spanyolos jelleg és kialakul a magyar nemesi divat.

Amikor a spanyol divat nevetséges arányokat ölt, lassú visszafejlődés indul meg, eltűnnek a túlzott méretek, főleg a németalföldi komorabb divat hatása alatt. Ennek okai a 30 éves háború után beállt általános elszegényedéssel függnék össze.

XIV. Lajos kora alatt kezdi a francia divat bontogatni szárnyait s hamarosan az egész világot hatáskörébe vonja. A nemzeti viseletek lassankint elvesztik sajátosságos jellegüket és mindenütt a francia divat lesz uralkodóvá. Ha ettől az időtől kezdve a divatstílusok tárgyalásánál mindig Franciaországból indulunk ki, akkor ez nemcsak francia divatot jelent, hanem az egész Európáét. Francia műveltség, szellem és divat ragadja magához az irányító szerepet Európa minden országában. Ekkor jelenik meg 1672-ben Párizsban az első divatlap, a „*Mercure galant*“. XIV. Lajos uralkodásának elején a nők karcsúságra törekszenek s ezt a hatást pedig még fokozza a hosszú szoknyával és a magasra tornyozott hajviselettel. XIV. Lajos kora lassan a pazarlás, fényüzés, csillogás kora lett, ami természetesen leginkább a kor öltözködésén tükröződik vissza. Arany hímzésű sleppes ruha, melynek hosszúságát a társadalmi rang szabja meg és a drágakövektől csillogó *fontanges* fejké a francia udvar hölgyének ünnepi öltözéke. Jellemző erre a korra, hogy nemcsak a nők, hanem a fér-

fiak is divatrajongók. Selyembe öltöznek, csipkés manzsetta diszíti ruhájukat. Az udvarnak léha erkölcsi felfogása arányban áll az öltözködéssel. 1710 körül feltűnik a hajporos paróka, a ruhákat könnyű anyagból, muszlinból, tüllből készítik, s így elérkezünk a rokokó korba. Volánokkal, fodrokkal, puffokkal agyoncicomázott a rokokó hölgynek öltözéke. Feltűnik a kornak korszakalkotó újítása, a krinolin is. Azután visszahatásképpen, az egyszerűséget, falusi életet kedvelő idő következik: ingszerű ruhákat, tunikákat hordanak.

A francia forradalom után a női divat a klasszikus görög divat felé fordul. A direktórium és az empire-korszak jellemző ruhája a puha, leomló köntös, amely könnyű, habos anyagból (organdi, tüll, fulár) készül. Napoleon uralkodása alatt előtérbe lép a sál, télen pedig a boa.

A napoleoni háborúk után ismét teljes egyszerűség nyilatkozik meg az öltözködésben. Az úgynevezett biedermeier-korszak egyszerű, bájos öltözködési móddal indul meg. Lassanként azonban a ruha újja bővebb és a ruházkodás fényűzőbb lesz. A bécsi biedermeier ruhát rüssök, bordűrök diszítették, s girlanddal fokozták a ruhák pompázatosságát. Lassanként ez a divat is túlzásokba esik, 1860-ban pl. a szoknya bősége eléri a 10 métert. Ezt a szélességet még jobban ki akarják hangsúlyozni és ezért az alsószoknyát lószőrrel tömik ki. (fr. *crin* > *krinolin*). Később lószőr helyett drótot használnak. Egy *Delirac* nevű francia pedig feltalálja a *crinolin magique*-ot, amelyet kéznyomással szűkíteni és bővíteni lehetett. Majd ismét szűkül a ruha és a krinolin helyett megjelenik a *tournure*. Mindjobban símábbá, és egyszerűbbé válik a női ruha, a 20. században pedig már célszerűség jellemzi a dolgozó nő ruháját.

Ma a divat nemzetközi, bár szokás francia és angol divatról beszélni. A bécsi divat ma háttérbe szorult. Francia divaton könnyű fodros, gloknis ruhákat értünk, angol divaton pedig inkább az egyszerűbb, símább divatot. Megemlíthetjük, hogy újabban nálunk magyaros irányra való törekvés nyilatkozik meg az öltözködésben.

A különböző divatstílusokat végigtanulmányozva, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a divat lassan alakul, so-

sem tesz ugrásszerű változásokat. Régebben egyes divatstílusok tovább éltek, mint ma. Napjainkban gyakrabban változik a divat, mert hamarabb válik ismertté és így az új után való vágy is hamarabb következik be.

Régebben a francia divat és műszavai német közvetítés-sel Bécsben és Pozsonyon keresztül jutottak hazánkba. Ezért a francia eredetű divatszavainkat németes formájukban vettük át. Később, a 19. században Párizs távolsága a technika fejlettsége miatt már nem játszik szerepet. A 19. században nemcsak Bécsbe, hanem Párizsba is jártak a Honművész és Honderű divattudósítói, amint Párizsból keltezett tudósítá-saikból látjuk. Így tehát ebben a korban már nem kell német közvetítő szerepet feltételeznünk. Erre különben az átvett szavak formája is bizonyíték. Ma, a repülőgép és film kor-szakában — az eredeti nyelv bélyegét őrzi meg az idegenből átvett szó, miután közvetítésre már egyáltalán nincs szük-ség.

2. *A divatszavak kutatásának módszere.*

Divatszavaink eredetével eddig kevesen foglalkoztak. Ezért először magukat a szavakat kellett összegyűjtenünk. A divatszalonokban és szabóműhelyekben hallott szavakkal egészítettük ki a divatlapokban már feljegyzett szavakat. Így összeállított adataink feldolgozása során a *Magyar Nyelv-történeti Szótár* és a *Magyar Etymológiai Szótár* már meg-lévő része azonban jóformán egyáltalán nem volt segítsé-günkre. Nagy hasznát vettük ellenben azoknak a műveknek, amelyek a magyar nyelv német jövevényszavaival foglalkoz-nak. Így különösen *Balassa József*,¹ *Désiné Éltés Emilia*,² *Hartnagel Erzsébet*,³ *Imre Sándor*,⁴ *Laczkó Géza*,⁵ *Melich Já-*

¹ *Balassa József*, A magyar nyelv, Budapest, 1899.

² *Désiné Éltés Emilia*, A XVIII. század francia szavai a magyar nyelvben, Budapest, 1935.

³ *Hartnagel Erzsébet*, Újabb német jövevényszavainkról, Magy. Nyelv 29 (1934).

⁴ *Imre Sándor*, A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibásszólások bírálata, Budapest, 1873.

⁵ *Laczkó Géza*, Játszi szóképzés, Budapest 1907.

nos,⁶ *Melich-Lumtzer*,⁷ *Schwartz Elemér*,⁸ *Thienemann Tivadar*,⁹ *Zahourek János*¹⁰ munkáit. Ezekben a szakmunkákban azonban újabb szavakról nagyon kevés említés történik. Szabószakkifejezésekre pedig egyáltalán nem szorítkoztak. A divatszavakhoz kapcsolódó tárgyi és tárgytörténeti magyarázatokhoz a divattörténet ismerete szükséges. Nagy hasznát vettük itt *Boehn Miksa*,¹¹ *Feyérné Kovács Erzsébet*,¹² *Fischel Oszkár*,¹³ *Gáspárné Dávid Margit*,¹⁴ *Nádai Pál*,¹⁵ *K. Beniczky Irma*¹⁶ és *Undi Mária*¹⁷ munkáinak.

Tulajdonképpen most merültek csak fel tárgyunk nehézségei. Meg kellett állapítanunk, hogy mikor kerültek ezek az idegen szavak a magyar nyelvbe. Divatlapjaink, divatrovatink csak a 19. század eleje óta vannak. Így más források után kutattunk. Itt természetesen elsősorban levelek és leltárak jöhettek számításba. A már kiadottak közül *Dániel Gábor*,¹⁸ *Deák Farkas*,¹⁹ *Demkó Kálmán*,²⁰ *Kovács Ferenc*,²¹

⁶ *Melich János*, Melyek a legrégebb német jövevényszavaink, Budapest, 1935.

⁷ *Melich-Lumtzer*, Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter der ungarischen Sprachschätze, Innsbruck, 1900.

⁸ *Schwartz Elemér*, A nyugatmagyarországi német helységnevek, Budapest, 1932.

⁹ *Thienemann Tivadar*, Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Sprache, Berlin, 1922.

¹⁰ *Zahourek, Johann*, Über die Fremdwörter im Magyarischen, Prag, 1856.

¹¹ *Boehn Max*, Bekleidungskunst und Mode, München, 1918.

¹² *Feyérné Kovács Erzsébet*, Az Új Idők Kézimunkakönyve, Budapest, 1935.

¹³ *Fischel Oskar*, Chronisten der Mode. Mensch und Kleid in Bildern aus drei Jahrtausenden, Potsdam, 1923.

¹⁴ *Gáspárné Dávid Margit*, A divat története, erkölcsök, szokások, viseletek 1765–1920, Budapest, 1923.

¹⁵ *Nádai Pál*, Asszonyi pompa, Budapest, 1926.

¹⁶ *K. Beniczky Irma*, A divat szélsőségei. Műveltség és erkölytörténeti kútfők nyomán, Budapest, 1876.

¹⁷ *Undi Mária*, Magyar himvarró művészet. A nemes magyar fonalasmunkák története a honfoglalás korától napjainkig, Budapest, 1934.

¹⁸ *Dániel Gábor*, Újabb adattár a vargyasi Dániel család történetéhez, Kolozsvár, 1915.

Radvánszky Béla,²² ²³ *Szádeczky Béla*,²⁴ *Szalay Ágoston*²⁵ kiadványait, azonkívül még kiadatlan levéltári anyagot vetünk figyelembe. Másodlagos forrásunk volt maga a magyar irodalom Apor Pétertől kezdve, különös figyelmet szentelve a németes és franciás iránynak. Természetesen irodalmi művekben anyagnevekről legritkább esetben van szó. Pedig nyilvánvaló, hogy a 18. században Mária Terézia fényűző korszakában sok új anyag vált ismeretessé. Az anyagnevek nemzetköziek, hiszen legtöbbször város- és személynévek után nevezték el őket s ezért a magyar nyelvbe is teljesen idegen formájukban kerültek. E végből megnéztük a vámkönyveket, azonkívül pedig áttanulmányoztuk az Országos Levéltárban lévő, a 18. századból származó kéziratos végrendeleteket. Végül a szabóműkifejezések első gyűjteménye *Frecskay János*nak „Mesterséges szótára“,²⁶ különösen jelentős volt szempontunkból.

Miután összegyűjtöttük német jövevényszavainkat és adatainkat, arra az elhatározásra jutottunk, hogy csak a ma is használatban lévőköt tárgyaljuk meg részletesen. Ezek a szavak részben köznyelvi eredetűek, másfelől magasabb társadalmi rétegekből kerültek a közhasználatba s végső forrásuk a francia nyelvben keresendő.

A köznyelvi eredetű szavak teljesen átmentek a köztudatba és a magyar nyelv *jövevényszavai* lettek.

Az előkelő társadalmi réteg útján elterjedt szavaknak megmaradt idegen jellegük, de legnagyobb részben magyar

¹⁹ *Deák* Farkas, Magyar hölgyek levelei. 1517—1709, Budapest, 1879.

²⁰ *Demkó* Kálmán, Lőcse története, Lőcse, 1897.

²¹ *Kováts* Ferenc, Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincad-könyv alapján, Budapest, 1902.

²² *Radvánszky* Béla, Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században, Budapest, 1879, 2 kötet.

²³ *Radvánszky* Béla, Udvertartás és számadás könyvek, Budapest, 1888.

²⁴ *Szádeczky* Béla, II. Apafi Mihály fejedelem udvertartása, Budapest, 1911.

²⁵ *Szalay* Ágoston, Négyszáz magyar levél a XVI. századból, 1504—1560. Pest, 1861.

²⁶ Budapest, 1910.

megfelelőjük is van. Ezért ezeket *idegen szavaknak* nevezhetjük.

3. Divatszavaink nyelvi helyzete.

Amint láttuk, divatszavainkat részben jövevény-, részben idegen szavaknak nevezhetjük. Kérdés most már, milyen helyet foglalnak el ezek a magyar szókinésben. Közös tulajdonságuk, hogy idegen eredetűek, de a magyar nyelvhasználat magáévá tette őket.

Jövevényszónak nevezzük azt az idegen származású szót, amelyet nyelvi szükségletből régebben vett át a magyar nyelv. Ezek a szavak meghonosodtak és teljesen vagy részlegesen a magyar nyelv hangtörvényeihez idomultak. *Idegen szón* olyan szót értünk, amelyet újabban, teljesen idegen kiejtéssel és hangsúllyal vagy igen csekély eltéréssel vett át a magyar nyelv. Ezeknek a szavaknak legnagyobb részben volt és van magyar megfelelőjük. Természetesen sokszor igen nehéz éles határvonalat húzni jövevény- és idegen szó között.

*Wollmann*²⁷ szerint az idegen szó először nem mint íráskép, hanem mint hangkép kerül a beszélt köznyelv révén egy másik nyelvbe. Ezért könnyen átalakulhatnak s az átvevő nyelv hangsúlyát veszik fel. A németben pl. a szóvégi változások által a nemek is megváltozhatnak. Ezek a jövevény-szavak. Idegen szavakon pedig azokat érti, amelyek a 16. századtól kezdve kerültek a német nyelvbe és megőrizték idegen kiejtésüket, hangsúlyukat és helyesírásukat.

Ugyanez a felfogás tükröződik vissza *Willomitzer* művében: „Die in älteren Zeit aufgenommenen Fremdwörter fügten sich, soweit sie in die Sprache des Volkes übergingen, den Gesetzen der deutschen Sprache und streiften nach und nach alles Fremdartige ab. Solche Wörter heissen Lehnwörter.“²⁸ Az átvétel idejére nézve pedig ezt mondja: „Die seit dem Dreissigjährigen Kriege eingedrungenen Fremdwörter

²⁷ Deutsche Sprachkunde auf sprachgeschichtlicher Grundlage, Wien, 1936.²

²⁸ *Willomitzer—Tschinkel—Brandl—Streinz*, Deutsche Sprachlehre, Brünn, 1935, 175. l.

haben sich in den wenigsten Fällen den Gesetzen der deutschen Sprache angepasst. Sie werden so betont, ausgesprochen und meist auch so geschrieben, wie in der Sprache, aus der sie stammen. Solche Wörter nennt man eigentliche Fremdwörter.“²⁹

Wasserzieher jövevényiszavakon olyan idegen szavakat ért, amelyek kb. 1500-ig kerültek a német nyelvbe, idegen szavakon pedig azokat, amelyek a 16. századtól kezdve a jelen időig nyomultak be a német szókincsbe. Az idegen szavak jövevényiszavakká akkor lesznek, ha az élő nyelvtudat számára már nem idegenek: „Das Fremdwort wird zum Lehnwort, sobald es im lebendigen Sprachbewusstsein nicht mehr als Fremdling empfunden wird.“³⁰

Felmerül még az a kérdés is, ha volt megfelelő magyar szó egyes fogalmakra, akkor a divatban miért nyomult előtérbe az idegen szó? Az idegen szó nagymérvű elterjedésének okát az itt nagyszámban letelepedett német iparosban kell keresnünk. Tudjuk, hogy a 18. század végén és a 19. század elején a német szabók vannak még többségben Magyarországon: „Mennyire megszaporodtak a mesteremberek legnagyobb bizonyágot nyujtanak a népes országvásárok és nagyobb városok. Csak Pesten magában vannak 220 német, 29 magyar szabók, 100 magyar, 189 német csizmadiák...“³¹

Másodsorban Ausztria és Magyarország szomszédsága járul hozzá a német szavak elterjedéséhez. Magyar arisztokraták, ifjak bécsi élete, tanulmányai, magyar hölgyeknek a bécsi szereplése, fogadtatások, bálók, közvetítik a német szavakat. Nem szabad elfeledkeznünk Párizs és Bécs divatirányító szerepéről sem. Amint az irodalomban is találunk a 18. századtól kezdve német és francia irányt, éppúgy a magyar élet más ágában is fellelhetjük ezeknek nyomait. Hogy az öltözködésnél is mennyire megnyilvánul hazánkban a német és francia divat, semmi sem bizonyítja jobban, mint báró

²⁹ I. m. 176. l.

³⁰ *Wasserzieher*, Ernst, Woher? Ableitendes Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin, Bonn, 229. l.

³¹ Magyar szorgalom és mesterségek rajzolatja Ferencz király alatt, 1792—1833, Honművész 1833, 230. l.

Palocsay Györgynek 1704-ben írt „Nay Modi“ című gúnyverse, vagy a század végén *Gvadányi* Falusi Notáriusa.

A *Szabók Szaklapja* 1910-ben Frecskay említett művel kapcsolatban jegyzi meg: „Sok új, eddig nem hallott magyar szavak merülnek fel, aminek hiányában mi szabóiparosok eddig leginkább az ékes germán szót használtuk.“³²

* * *

Miután német jövevényszavaink egy része a bajor-osztrák nyelvjárás közvetítésével került hozzánk, néhány szóval meg kell emlékeznünk ennek a nyelvjárásnak főbb jellegzetességeiről. A következőkben csak azokra térünk ki, amelyek divatszavaink magyarázatához szükségesek.³³

1. Kfn. *a* > bajor *a* > magyar *á* (kfn. *franse* + *l* > bajor *frantsl* > magy. *francli*; kfn. *masche* > bajor *mašl* > magy. *mašli*; kfn. *kapuze* > bajor *kħaputsŋ* > magy. *kapucni*; kfn. *klappe* > bajor *klapŋ* > magy. *klapni*). V. ö. még *Melich-Lumtzer*, *Deutsch Ortsnamen und Lehnwörter*, Innsbruck, 1900, 278. l.

Kfn. *a* > bajor *a*, *ā* > magy. *ā*: kfn. *band* > bajor *pantl* > magy. *pántlika*; kfn. *mantel* > bajor *mantl* > magy. *mántli*; kfn. *fasche* + *l* > bajor *fašl* > magy. *fásli*; kfn. *naht* > bajor *nātł* > magy. *nátli*. (*Melich-Lumtzer* i. m. 279. l.).

2. Kfn. *ei* > bajor *ai* > magy. *aj*, *áj*: kfn. *leib* > bajor *laibl* > magy. *lajbli*; kfn. *leisten* > bajor *laisŋ* > magy. *lajszni* ~ *lajszli*. (*Melich-Lumtzer* i. m. 284. l.).

Kfn. *ei* > bajor *ē* > magy. *ē*: kfn. (*kreizl* > bajor *krēzl* > magy. *krézli*.) (*Melich-Lumtzer* i. h.).

3. Kfn. *ö* > bajor *ē* > magy. *ē*: *röcklein* > bajor *rēkl* > magy. *rékli*; *schösslein* > bajor *šéssl* > magy. *sészli*). (*Melich-Lumtzer* i. m. 282. l.).

Kfn. *ö* > bajor *ę*: *börtlein* > bajor *pęrtl* > magy. *pęrtli*.

4. Kfn. *ü* > baj. *i* > magy. *i*: *strümpflein* > bajor *štrimfl* > magy. *strimpfli*. (V. ö. *Melich-Lumtzer* i. m. 283. l.).

5. Beszélnünk kell még a második umlautról, amely az óbajor időszak végén következik be. Az *a* > *ä* általában, a

³² *Szabók Szaklapja*, 1910. 13. sz., 10. l.

³³ A fonetikus átírásra nézve v. ö.: *Schwartz Elemér*, *A német köznyelvi ejtés iskoláinkban*, Budapest, 1938, 36. l.

bajorban ez az $\ddot{a} > a$. Viszont az eredeti a a 12. század vége felé nyitott o -ba megy át.³⁴ Például: úfn. *Bändlein* > bajor *pantl*.

Az *u-ból* pedig szintén nem lesz \ddot{u} a bajor-osztrák nyelvjárásban: *Stützelein* > bajor *štutsl*; *Brüstlein* > bajor *prustl*.

A mássalhangzók közül a $b, d, g > p, t, k$ változás jellegzetes erre a nyelvjárásra.³⁵

Jellemző még a bajor-osztrák nyelvjárásra az *-el, l* kicsinyítő képző, amelyet a magyar nyelv *-li* alakban vett át. Ugyanis az úfn. *-en*, bajor-osztrák *-ən, ŋ*, amelynek magyar megfelelője *-ni* és *-nyi*.³⁶

³⁴ *Schatz*, Josef, *Altbairische Grammatik*, Göttingen, 1907, 32. l.

³⁵ *Schatz*, i. m. 75., 70., 77. ll.

³⁶ *Melich—Lumtzer* i. m. 298., 296. ll. V. ö. még *Tarján Jenő*, *A vasércbányászat szaknyelvének szókincse Rudabányán*, Budapest, 1939, 40. ll.; *Schwartz*, Elemér, *Zur Kenntnis der bayrischen Mundart in Ungarn*, *Zeitschrift für deutsche Mundarten* 15 (1920), 64. ll. idevágó fejezeteit.

II. JÖVEVÉNYSZAVAK.

eakni (*tsákni*) ,csipkézett szél'. Első adatunk 1867-ből való, de itt a szó még a *-ni* képző nélkül jelenik meg: „A gallérok és kézelők most fogakkal (*czakkok*) vannak körül foglaltva.”¹ Továbbá: 1878: „Török Zsuzsi fehér szoknyát varatott, az ajjára körü *caknit* rakatott.”² V. ö. bajor-osztrák *tsakn*. (*Schmeller-Frommann*, Bayr. Wb., München, 1872, II, 1080), úfn. *Zacken*, *Zacke*.

evikli, **cikli** (*tswikli*, *tsikli*) ,betoldás'. Ékalakú betoldást jelent a ruhán. (V. ö. *Melich-Lumtzer* i. m. 78. l.). A bajor-osztrák *zwickl*, úfn. *Zwickel* átvétele.

dirndli (*dirndli*) ,tiroli ruha'. Rendszerint olesó anyagból készült, bőszoknyájú nyári ruha, amelyet köténnyel viselnek. A *dirndli* szónak végső forrása *Diernlein* ,in einer ländlichen Wirtschaft die Jüngste und letzte der Dienstmägde.”³ V. ö. bajor-osztrák *diernl* > *dierndl* > magy. *dirndli*. A 20. században *dirndli* szóval jelöljük azt a ruhafajtát, amelyet valamikor a „*Diernlein*“ viselt. Ez a ruha az utóbbi éveknek nagy nyári divatja lett.

endli (*endli*) ,szélvarrás'. Tárgyi magyarázata: „Kunstwort der Näherinnen, zwei Blätter oder Flecken Zeug, Tuch an ihren Enden den Faden aussen um die Enden herum-schlingend, zusammen nähen.”⁴ *Frecksay* szerint: „E sáv a szélső (*Endl*).”⁵ V. ö. bajor-osztrák *ende+l*, *endeln*.

fásli (*fāšli*) ,pólya'. Széles vászoncsík, amellyel a lábat pólyázzák be. Első adatunk erre a szóra *Márton* szótárában

¹ *Divatvilág* 1867, 146. l.

² *TSZ.* I, 216. l.

³ *Schmeller-Frommann*, Bayrisches Wörterbuch, München, 1872, I, 541. l.

⁴ *Schmeller-Frommann*, i. m. I, 103. l.

⁵ I. m. 368. l.

1800-ban lehető fel: „*fásli*, die Windel, *fáslizni*, windeln“,⁶ V. ö. bajor-osztrák *fašl*, úfn. *Fasche*.

francli (*frántsli*), rojt. 1612: „Item szoknyákhoz *franczli-nak* való selymet...“⁷ Csak a bajor-osztrák **frantsl* ~ **fransl* alakból magyarázható (*Schmeller* nem említi). Kfn. *franse*, úfn. *Franse*.

glokni (*głokni*), harangalj. 1910: „...minden ízében kifogástalan állású *gloknis* aljú...“⁸; 1917: „...akkor szó sem lehet róla, hogy az aljba belehessen toldani legfeljebb ha *gloknival*...“⁹ V. ö. bajor-osztrák *glokn*, úfn. *Glocke*.

heftli, kapocs. Két részből áll, amelynek kampós részét a szemben levő lyukas részbe fűzzük, hogy összetartsa a ruhát. V. ö. kfn. *haftel*, *heftel*, bajor-osztrák *heftl*, úfn. *Haftel*.

kamásli (*kāmāšli*), bokavédő (TSz). A bajor *kamašch'l* alakból magyarázható. Úfn. *Kamasche*. (f.)

kapucni (*kāputsni*), csuka. Hosszú körgallér, amelyre a fejét védő csuklya kerül, oly módon, hogy le is lehet hajtani. A kapucinos, ferencrendi-barátok öltözetéről nevezték el, amely azután a női divatban is tért hódított. *Gvadányinak* 1790-ből való „*A nemes magyar dámákhoz*“ írt versében találhatjuk meg először ezt a szót:

„Nintsen most Karakó, Frakk, Furó a tagján,
Nem tsüggnek Bufányok, mint dobok oldalán,
Barát nagy *Kaputz* is nem fekszik a vállán.“¹⁰

Egy századdal későbből 1889: „...rajzai láthatók a szükséges kámzsával (*Kapuczni*)“.¹¹ V. ö. bajor *kxaputsn*, úfn. *Kapuze*.

klapni (*klāpni*), kihajtás. 1910: „Az előknek kihajlásuk,

⁶ *Márton* József, Új Német-magyar és Magyar-német lexicon vagyis szókönyv, Pressburg, 1800.

⁷ *Radvánszky* Béla, Magyar családélet és háztartás, Budapest, 1879, I, 145. l.

⁸ Szabók Szaklapja, 1910, 15. sz. 7. l.

⁹ *Karinthy Frigyes*, Ó nyájas olvasó, Budapest, 1917², 20. l.

¹⁰ *Gvadányi* József, A nemes magyar dámákhoz, Pozsony, 1790, 3. l.

¹¹ Szabó iparosok közl. 1819. aug. sz.

kihajtásuk (*klapni*, Klappe, Umschlag) van.¹² *Klapn* bajor formából magyarázható, úfn. *Klappe*. (f.)

krézli (*křezli*), nyak- és kézelő fodor. Az úfn. *Krause* (f.) szónak kicsinyítő *Kräusel* (ma *Kreisel*-nek írják) formájából származik. Jelentése „gekräuselter Kragen oder Manschette”.¹³ *Gvadányi* „A nemes magyar dámákhoz” (1790) írt versében gúnyolódik az idegen dámákon, akik „Palatindlit, *Krézlit* és más Flink flankokat” viselnek.¹⁴

lajbli (*lājbli*), mellény. Rövid, újjatlan mellényt jelent. *Mayer* János 1772-ből való végrendeletében szerepel ez a ruhadarab: „1 Nyári ujas parhat *lajbli*.”¹⁵ Az 1813-ból való „Mesteremberek Limitatiója” árszabásában olvassuk *Lajbli*.¹⁶ A szó végső forrása az úfn. *Leib*, bajor-osztrák *laibl*. Általában ezen nyelvterületen használják ezt a szót „kurze Weste” helyett. Így pl. Pozsonyban is. Bizonyíték rá az Ungrisches Magazin 1787. évfolyamában megjelent „Verzeichniss der meisten zu Pressburg und in der selben Gegend üblichen Idiotismen.” Itt olvassuk, hogy a „kurze Weste” helyett Pozsonyban a *Laibl* szót használják.¹⁷

lajszli (*lājsli*), szegő. Keskeny anyagból készült szegő, amelyet zseb vagy gallér szélére tesznek. 1910: „A mellzseb nyílására hosszában egy-két cm magas sávot szegnek, a párkányt, a szegőt (*lajszli*, Leisten).”¹⁸ V. ö. bajor *laisl*, úfn. *Leisten*.

masli (*māšli*), szalagcsokor. Egy 1651-ből való örökségi leltárban már előfordul ez a szó: „Más öregebb rubinttal rakott *masli*, kiben vagyon egy öreg, aprók 70.”¹⁹ *Palocsay* Györgynek *Nay Modi* című gúnyversében (1704) ismét fellelhetjük ezt a szót:

¹² *Frecskay* i. m. 369. l.

¹³ *Paul*, Hermann, Deutsches Wörterbuch, Halle, 1935, 503. l.

¹⁴ *Gvadányi* József, A nemes magyar dámákhoz. Pozsony, 1790.

A 4. l.

¹⁵ Országos Levéltár Fasc. 1515—17 No. 20.

¹⁶ Magyar Nyelv, 15 (1919), 403. l.

¹⁷ Ungrisches Magazin (Pressburg) 1787, 68. l.

¹⁸ *Frecskay* i. m. 370. l.

¹⁹ *Radvánszky* Béla, Magyar családélet... i. m. I, 311. l.

„Feje, haja, kontya, sok szinyü Pántlia,
Florja, legyezüje, Mantója, Stuczlia,
Szoknyája, Schlaphrockja, függöje *maslia*
Lábai lépése, minden Modia.“²⁰

V. ö. bajor-osztrák *mašl*, úfn. *Mäschlein* (< *Masche*).

mántli (*māntli*), ‚kabát‘. Ma ezt a szót a magyarban már nem igen használják. 1633: „Egy tödöszin virágos atlacz *mantli*, zöld bojtos bársonnyal bélelt . . .“²¹ Eredetét a német *Mantel* (m.) szóból veszi.

nátli (*nātli*), ‚tűzés, bevarrás‘. Sokszor nemcsak díszítésül szolgál ez a varrásfajta, hanem díszül is. 1889: „A külső varrása tűzéssel készül (*Nádli*).“²² A Mesterségek szótárában olvashatjuk: „Megemlítenő itt, hogy ezen nadrágok egynemelyikénél oldalsó varrásába (*nátli*, Seitennaht) egy vastagabb fonalat . . .“²³ A nyelvjárási *nātĭ* alak átvétele, amelynek irodalmi megfelelője *Nähtlein* (< *Naht*).

pántlika (*pāntlikā*) ‚szalag‘. Már 1612-ben, gróf *Thurzó* Borbála hozományában szerepel ez a szó: „Másik kopet, keskeny fehér, ezüstös *pāntlikával* csinált . . .“²⁴ *Bethlen* Gábor fejedelem feljegyzi 1617-ben gazdasági naplójába: „ $\frac{1}{2}$ vég veres és kék *pāntlikát*.“²⁵ A *pántlika* alak már magyar továbbképzése a *pántli* < bajor-osztrák *pantl* ‚*Bändlein*‘ szónak. *Schmeller* megjegyzi: „*Bāntl*, als diminutiv besonders üblich, auch da, wo im hochd. Band stehen würde.“²⁶

pertli (*pertli*) ‚zsinór‘. Fűzésre használjuk. Vékony, zsinórszerű. Az 1813-ból való Mesteremberek Limitációjának árszabása felsorolja a *pertli* szót is. *Czuczor* Gergely révkomáromi mesterműszó gyűjteménye (1833) feljegyzi ezt a szót is:

²⁰ Irodalomtört. Közl. 22, (1912), 5. l.

²¹ *Radvánszky* Béla, Udvartartás és számadáskönyvek, Budapest, 1888, 283. l.

²² Szabó ipar. közl. 1889. jún. 20. sz.

²³ *Frecksay* i. m. 372. l.

²⁴ *Radvánszky* Béla, Magyar családélet . . . i. m. I, 243. l.

²⁵ *Radvánszky* Béla, Udvartartás és számadáskönyvek, Budapest, 1888, 16. l.

²⁶ *Schmeller—Frommann*, i. m. I, 247. l.

„Bertl-pertli“.²⁷ A *pertli* szó átvétele a bajor-osztrák *pertl* „Börtlein“ szónak.

pruszli, pruszlik (*pruslikl*) ‚mellény‘. Elöl zsinórral záródó kis mellényt jelent. Gróf *Draskovith* Johanna 1652-ből való hozományában már szerepel: „Egy Baraczk virág szenyő, Gazdagh Arany tarczelen Janker arany czepekével Két rendel premzet ehez olljan szenyő tarczelen eleketeő *prisly* és nyak.“²⁸ Érdekes, hogy a Kassa város levéltárában őrzött Rátz Szabó Péter szabómesternek 1699. évi számlájában pedig ilyen formában szerepel ez a szó: „Grász János ökegyelme részére egy *broszfliket* borítottam.“²⁹ *Kazinczy* Erdélyi leveleiben így ír: „A jászberényi, a böszörményi lakos maga kék *puszliában*, kék nadrágában, báránybőr süvegével örült volna, hogy idegen embert lát.“³⁰ *Márton* József pedig az 1800-ban Pozsonyban kiadott magyar-német szótárában a német „das Leibel“ szónak magyar fordítását *pruszli, pruszlék, puszli* szavakkal adja vissza.³¹ A bajor *prustl* szó átvétele, úfn. *Brüstlein*. „Brüstl, Stück der ehemaligen Panzer Bekleidung.“³²

rékli (*rēkli*) ‚ujjas mellény‘. Hosszú újjú, rendszerint olcsóbb anyagból készült mellényt értünk rajta. Nálunk ezt az öltözéket a Pozsony környékén letelepedett német szabók terjesztették el. Így: „A Mester Emberek művei árának 1668-ik esztendőben Posen, Nagy Szombath, Modor és Szent György szabad Királyi városok tett meghatározásában“ olvashatjuk ezt a tételt: „Egy négy szárnyas posztobul való egyszer prémezett *Reklitul*.“³³ *Mayer* János felsorolja végrendeletében (1772), hogy hagyatékában van: „9 pár *rékli*.“³⁴ Rékli szavunk eredete a bajor *rēkl*, amelynek német irodalmi megfelelője *Röcklein*.

sészli (*šēsli*) ‚csipőfodor‘. Széles, harangszabású fodor,

²⁷ Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár.

²⁸ Századok 7 (1873), 354. l.

²⁹ Magyar Nyelv 15 (1919), 39. l.

³⁰ *Kazinczy* Ferenc, Erdélyi levelek, Buda, 1839, IX, 244. l.

³¹ *Márton* József, i. m. 1800, II, 322. l.

³² *Schmeller—Frommann* i. m. I, 367—8. l.

³³ Tudományos Gyűjtemény, 1835, 85. l.

³⁴ Országos Levéltár. Fasc. 1315—17. No. 20.

amely a ruha derekán fut körül. Elöl nyitott. 1910: „A fönt említett három öltözék mindegyikének derekának hátsó részére két gomb van varrva, mely alatt van az aljvég, szárnyvég, (*sészli, Schösslein*)“.³⁵ A *sészli* szó a bajor-osztrák nyelvjárási *šessl* alakból nyeri formáját. Úfn.-ben *Schösslein*.

šleifni (*šleifni*) ,sallang, szalag'. Ha keskeny anyagból övet kötünk és a végét nem kötjük csokorba, hanem lelógatjuk, akkor ezt a lelógó részt nevezzük *šleifninek*. 1833: „Indiai atlasz ruha, mellynek ujjai blondeből és szalagbokorral (*Schleife*) vannak bezárva.“³⁶ 1867: „A fehér tuniquere hátul zöld irongák (*Schleifen*) csüngtek alá.“³⁷ A bajor-osztrák *šleifn* szó átvétele, úfn. *Schleife*. (f.)

šlingli (*šlingli*) ,hurokvarrás'. 1833-ban Czuczor Gergely feljegyzi a gombkötő műszavak közé a *šlingli* szót is. 1887: „... az elején lyukak helyett átgomboló hosszú *šchlinglikel*.“³⁸ Bajor-osztrák *šlingl*, úfn. *Schlinge* szóból származik.

špulni (*špulni*) ,orsó'. Orsó, amelyre cérnát csavarunk. 1833-ban Czuczor jegyzi fel ezt a szót: „*Špulcséve*.“³⁹ V. ö. bajor-osztrák *špuln*, úfn. *Spule*.

štrimfli (*štrimfli*) ,harisnya'. 1626: „Item két pár fejeér *štrimff*...“⁴⁰ 1681: „Egy arany fonallal szőtt veres *štrimfli*.“⁴¹ 1772: „1 pár fejeér *štrimfli*.“⁴² V. ö. bajor *štrimfl*, úfn. *Strümpflein*.

štucli, štucni (*štutšli, štutsni*) ,kézelő, alsókarújj'. Ma ez a szó különálló alsókarújjat jelent, régebben azonban „karmantyú“ (*muff*) értelemben használták. Az Ungrisches Magazin Pozsony idiomái között említi meg a *Štutzn* szót és azt mondja, hogy a megfelelő irodalmi szó a *Muff*.⁴³ A *štucli* szó előfordul már 1612-ben: „Egy kék *štuczli* varott, nyesttel bé

³⁵ *Frecskay* i. m. 370. l.

³⁶ Honművész, 1833, 58. l.

³⁷ Divatvilág, 1867, 554. l.

³⁸ Szabó ipar. közl., 1887, szept. sz.

³⁹ Magyar Tudományos Akadémia. Kéziratgyűjtemény.

⁴⁰ *Radvánszky* Béla, Magyar családélet... i. m. I, 243. l.

⁴¹ U. a. II. k. 363. l.

⁴² Országos Levéltár. Fasc. 1515—17, No. 20.

⁴³ V. ö. Ungrisches Magazin, 1787, 68. l.

lelt.⁴⁴ *Bethlen* Gábor fejedelem 1616-ban vett: „két *stutzli*“-t.⁴⁵ Ez a szó a bajor *štutzn*-ből származik: „Dim. Stutzl, Stützl, Vorstand-ärmel.“⁴⁶

zeimedli (*zeimedli*) ,behúzás'. Ezáltal a varrás által ráncokat, húzásokat idézünk elő a ruhán. A bajor-osztrák *tseime'l*-ből. A magyarban a *d* a német „*Stoßton*“ hatása alatt lép fel.

⁴⁴ *Radvánszky* Béla, Magyar családélet... i. m. I, 153. l.

⁴⁵ *Radvánszky* Béla, Udvartartás és számadáskönyvek, Budapest, 1888, I, 7. l.

⁴⁶ *Schmeller—Frommann* i. m. 802. l.

III. IDEGENSZAVAK.

1. *Ruhanevek és diszítések.*

aplikáció (*âplikâtsiō*) ,rátét'. Ha az egyik anyagra mint alapra rádolgoznak egy másikat mintában, ezt nevezzük *aplikáció*-nak. Valószínűleg csak a 19. század elején kerül ez a szó hozzánk. 1834: „... s tull- *application* fejkötőt virággal viselnek.“¹ V. ö. *application*, németben *Applikation*. A német közvetítés feltételezése nem föltétlenül szükséges.

azsur (*âžur*) ,áttört varrás'. Lyukacsos kézimunkát, áttört kelmét jelent. 1843: „... fehér selyem *à jour* paszomán-tozással.“² A francia *à jour* szóból származik, amely áttetsző anyagot jelent. V. ö. még *Ajoure*.

bizsu (*bižu*) ,csecsebecse'. Eredetileg gyűrüt (*breton bi-zou*) jelentett, csak később ékszert, csecsebecsét. *Kazinczy* Erdélyi leveleiben már megemlíti (1816): „Tielsch, galanterie-árus tudta, hogy némely könyv ugy bujálkodás czikkelye mint a fichük, *bijouk* s fejér és piros kenöcs, melly felől a rossz nyelv azt beszéli, hogy az Erdélyben is nagyon kél s egyesíti a test és lélek szükségeit.“³ A francia *bijou* kerül változatlanul a németbe (*Bijou*) és innen a magyarba, teljesen megőrizve idegen hangalakját.

bluz (*blūz*) ,zubbony, derék'. Derékig vagy csipőig érő zubbony. Erre a szóra adatunk csak a 19. század második felétől kezdve van. 1867: „A mostani halháj- nélküli derekak és az annyira kedvelt „*blouse*“-ok jó állásának főkelléke egy jól a testhez álló derék.“⁴ 1895: „... nem szabad elfelednem a

¹ Honművész, 1834, 504. l.

² Honderű, 1843, 779. l.

³ *Kazinczy* Ferenc, Utazások, Erdélyi levelek, Buda, 1839, 188. l.

⁴ *Divatvilág*, 1867, 98. l.

blouse- derekak, ...⁵ A *blouse* szó az 1850-i forradalom idején lép fel s jelentése: „Arbeiterkleid speziell der Belgier.“⁶ Franciában *blouse*, németben *Bluse* (f.). A magyar *e* nélküli forma mutatja, hogy eredeti, francia átvétel történt.

boa (*boå*), nyakprém'. Eredetileg óriáskigyót jelentett, csak a 18. század végén viszik át jelentését tudatosan a női nyakprémre. Nálunk 1834-ben találunk erre adatot: „A kényelmes *boákat* sok asszonyok ismét elővevék.“⁷ Tulajdonképpen a francia *boa* szó átvétele. A németben *Boa* (f.)

bordür (*bordür*), szegély'. Keskeny szegély, amelyet a szoknya, nyakkivágás vagy újj szélére tesznek díszítésképpen. 1835: „Fekete selyem bárson- felsőruha szürke, melynek szár oldalán szegély (*bordure*) van.“⁸ 1908: „... oly felkapott *bordürös* és nagy virágos dolgok.“⁹ Francia *bordure* (német *Bordüre*) átvétele. A magyar *e* nélküli forma közvetlen francia átvételre vall.

bross (*broš*), melltű'. *Kluge-Götze* szerint¹⁰ ez a szó a németben csak 1859-ben jelenik meg először. Nálunk már 1848-ban előfordul: „... de viselnék karpereczeket, s négy öt *brochet* a derékon.“¹¹ V. ö. francia *broche* (német *Brosche*). Közvetlen francia átvétel.

cipzár (*tsibzār*), villámzár, húzózár'. A német irodalmi alakját (*Reissverschluss*) először a „Grosser Herder“ szótározza: „Reissverschluss, praktische Verschlussvorrichtung für schliessförmige Öffnungen an Handtaschen, Geldbörsen, Aktenmappen, Sportbekleidungen.“¹² Az első cipzár készítésére nézve a következőket tudjuk: „Der erste Reissverschluss ist schon vor dem Kriege von der Firma Vorwerk in Barmen nach dem Patent von Denner- Meier Nr. 251.450 vom Jahre

⁵ Divat és Irodalom, 1895. ápr. 6. sz.

⁶ *Melich—Gombocz*, Magyar etymológiai szótár, Budapest, 1914. sk., 423 l.

⁷ Honművész, 1834, 736. l.

⁸ Honművész, 1833, 40. l.

⁹ Nőiruhakészítő iparosok lapja, 1908, jan. sz.

¹⁰ Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin—Leipzig, 1934.¹¹

¹¹ Honderű, 1848. 128. l.

¹² *Der große Herder*, Freiburg, 1934, 1663. l.

1911 hergestellt und in den Händen gebracht worden. Der Reissverschluss war durchaus gebrauchsfähig und gut, nur war er recht teuer, da die Teilchen gefräst werden mussten.“¹³ A *cip* szó családnév mégpedig egy norvég emberé: *Zipp* Bécsben adta el szabadalmát Pickdorf Comp. A. G. cégnek. Egyébként egyedül Bécsben ismeretes a *Zippverschluss* néven és innen is került hozzánk. 1930: „Ródlához, bobhoz, korcsolyázáshoz nadrág helyett bő szoknyát és nyakig elzárható zipzáras blúzt viselnek.“¹⁴

fazon (*fâzon*) ‚szabásminta, kabátkihajtó‘. Ennek a szónak többféle a jelentése, általában a ruha szabásmintáját értjük rajta, de jelenti a kabát kihajtóját is. 1867: „... vagy apró mustrázattal (*façone*).“¹⁵ 1888: „... selyemfeltéttel (tükörfaçon).“¹⁶ 1913: „... a *façon*, a szín és izlés.“¹⁷ A francia *façon*, német *Façon*. (olv. *fazon*). Ez német közvetítéssel való átvételre mutat.

flitter (*flitter*) ‚fémpikkely‘. Fémből készült kis kerek alakú pikkely. Különösen estélyi ruha díszítésére használják. 1930: „... tüllújjak ezüst *flitter* himzéssel.“¹⁸ Végső forrása az angol *flittermouse* (‚Fledermaus‘) ófn. *flitarezzes* (‚schmeichelnd, liebkosen‘), kfn. *geolitter* (‚heimliches Gelächter‘), úfn. *Flitter* (‚kleine, dünne Blechmünze‘).

frakk (*fråk*) ‚férfi esti öltözék‘. 1787-ben említi *Goadányi*:

„Vert dragon szín posztó Marseelbe szövött
Sok veres pontokkal vala pettyeggett
Két sorral acél gomb volt rá helyezettett
Párisba ez *fraknak* megkereszteltetett.“¹⁹

1789: „Én uti surtouban a többiek frisirozott fejjel s a leg-

¹³ *Die Umschau in Wissenschaft und Technik* (Frankfurt am Main), 1935, 1049. l.

¹⁴ Színházi Élet, 1930, 55. sz., 105. l.

¹⁵ Divatvilág, 1867, 554. l.

¹⁶ Szabóiparosok közl. 1888. jan. sz.

¹⁷ Színházi Élet, 1913, 43. sz., 64. l.

¹⁸ Színházi Élet, 1930, 8. sz., 115. l.

¹⁹ *Goadányi* József, Peleskei Nótárius (Magy. Klassz. 44. k.), 48. l.

ujabb szabásu *frakkokban*, ültünk az asztalnál.²⁰ A *frakk* a német *Rock* szóból származik, szászban *hrock*, innen franciába *froc*, angolban *frock*, és a német nyelv 1750 után az angolból veszi át új formájában ezt a szót.

gírlánd (*gírlánd*) ,virágfüzér'. Természetesen legtöbbször művirágból készül, rendszerint estélyi ruhát díszítenek vele. 1834: „... mindenféle virágból álló füzérek (*guirlande*) körül himezve.”²¹ Egy adat a 20. századból: „... két *gírlándal* oldalt.”²² Végső forrása kétséges, olaszban *ghirlanda*, franciában *guirlande*, németben *Guirlande*. A németben *Schiller* óta (1784), ismeretes ez a szó. A magyar *e* nélküli forma közvetlen francia átvételt mutat.

kazak (*kázák*) ,oroszb zubbony'. Magas nyakú, térdig érő zubbony, az orosz nemzeti viselet jellemző darabja. 1853: „A köpenyt szintoly *casaque* pótolná.”²³ 1867: „... szóval ez oly díszítés, mely a *casaque*, vagy *basquine* lebbentyűihez hasonló...”²⁴ Kétféle magyarázata van. Az egyik szerint az olasz *casacca* szóra vezethető vissza, amely valószínűleg a *casa* szóval van összefüggésben, és így *casacca* eredetileg házi öltözetet jelentett.²⁵ *Kluge* szerint viszont: „Türk. *kazak* Landstreicher, Nomade ist als Kosak Name der südruss. Steppen und Reitervölker geworden.”²⁶ Továbbá franc. *casaque*, német die *Kasacke*, der *Kasack*, „Als *Kasacke* in Fischarts Tagen unsere Männertracht beherrschte und neuerdings als *Kazack* in der Frauentracht gilt.”²⁷

kepp (*kep*) ,hosszú körgallér'. 1928: „Capeken és köpenyeken mindenütt csokrokat látunk.”²⁸ 1930: „... fekete-szürke *keppes* köpönyeg, szürke asztrakán disszel.”²⁹ V. ö.

²⁰ *Kazinczy* Ferenc, Utazások Miskolcra Kassára, Buda, 1859, 9. l.

²¹ Honművész, 1834, 72. l.

²² *Karinthy* Frigyes, Ó nyájas olvasó, Budapest, 1917², 20. l.

²³ *Divatcsarnok*, 1853, 926. l.

²⁴ *Divatvilág*, 1867, 9. sz.

²⁵ V. ö. *Littre*, Dictionnaire de la langue française. Paris, I, 499. l.

²⁶ *Kluge—Götze* i. m. 288. l.

²⁷ I. m.

²⁸ *Divat Szalon*, 1928. 35. sz.

²⁹ *Színházi Élet*, 1930, 2. sz., 117. l.

olasz *cappa*, francia *cape*, német *Kape* (olv.: *kep*). Német átvétel.

kimono (*kimonō*) ,japán ruha'. Jellemző rá, hogy a ruha-ujj egybe van szabva a ruhával s így a vállnál nincs varrás. Csak a 20. században kerül ez az öltözet és neve Európába. Japán eredetű szó. V. ö. franc. *kimono*, ném. *Kimono*.

klipsz (*klips*) ,csatt, záródísz'. Rendszerint hamis kőből készült csatt, bross, amelynek csíptetőszerű zárja van. 1930-ból van rá az első adatunk: „*Klips*. A párizsi nő legújabb ékszere. Az ékszerdivat nagy, meglepetésszerű újdonsága: a *klips*. Ne tessék megijedni az új szótól, mert ezúttal igen észszerű, elegáns ruha és kalapdísz rejtőzik a név mögött.”³⁰ Angol eredetű szó: *clip*, többesszámban *clips*. Németül *Klipp* (m., n.).

kombiné (*kombinē*) ,ingszoknya'. Összetételét „kombinációját” jelenti az ingnek és szoknyának. Egészen újkeletű szó. A francia *combinaison*, német *Kombination* szavakkal függ össze.

komplé (*komplē*) ,kabátos öltözet'. Ha női ruhához ugyan olyan vagy vele összhangban lévő anyagból és színből kabát is járul, ennek a ruhának és kabátnak együttesét nevezzük komplének. A francia *complet* melléknévből származik „un habillement complet” ebből később *le complet*, németben *Komplet* (n.).

kosztüm (*kostüm*) ,szoknya és kabát'. Ha egyforma anyagból készül a szoknya és hozzá egy kis kabát. 1789: „... s a viselt *costümben*, mégpedig az innepiben.”³¹ V. ö. olasz *costume*, (< lat. *consuetudine*) amelynek eredeti jelentése ,szokás', később ,öltözködési szokás'. Így alakul ennek a szónak jelentése olyan ruhadarab jelölésére, amely szoknyából és kis kabátkából áll. *Littré* megjegyzi, hogy ez a szó az Akadémia szótárában csak 1740-ben jelent meg először: „*Costume*, n'est dans le Dictionnaire de l'Académie qu'à partir de l'édition de 1740, avec la note qu'il se prononce *costume*, c'est-à-dire a l'italienne, note qui a disparu dans l'édition de 1760.”³² Németben *Kostum*. (n.).

³⁰ Színházi Élet 1930, 14. sz. 112. l.

³¹ *Kazinczy* Ferenc, Utazások, Erdélyi levelek. Buda, 1859, 265. l.

³² *Littré* i. m. I, 827. l.

manzsetta (*man[d]žettâ*) ‚kézeltő‘. *Palocsay* 1704-ben írt gúnyversében, a *Nay Modiban* már szerepel ez a szó:

„Harmantli, és mente, *mancset*, *mantilia*.”³³

Csokonai Dorottyájában pedig ezt mondja:

„Mit ér a fodros haj? a *mándsét*? a *tászli*?”³⁴

1848: „Az ujjak szűkek, hosszúak s alul hímzett angol *manschetekkel*.”³⁵ Francia eredetű. V. ö. fr. *manchette*, (< *manche*). Német közvetítéssel került hozzánk a 18. század elején. Németben *Manschette* (f.) > *mandšette* > magy. *mandžetta*. A szóvégi német *a* > magy. *a* (*Melich Lumtzer* i. m. 301. l.).

muff (*muf*) ‚karmantyú‘. Általában szörméből készült s célja a kéz melegítése télen. Érdekes, hogy bár ezt a szót csak a 19. század első fele óta használják nálunk, régebben sem magyar szó, hanem a német *stucli*, *stucni* szavak szolgáltak ennek megjelölésére. *Márton* szótárának (1799) német részében *Muff*-ot említ, a magyar fordítás nála *tuszli*, *karkeztyű*. A 19. század első felében előtérbe nyomul nálunk is a *Muff* szó használata, sőt magyar fordítások is jelennek meg. 1834: „Nyestből kicsin karmantyut (*Muff*) is viselnek.”³⁶ A *muff* szó a kfn. *mouve*-ből származik, amely ‚Ármel‘-t jelent. Tulajdonképpen a francia *moufle* hatása alapján használják a németben a 18. század második felében a *muff* szót, amelynek végső eredete klat. *muffula*.

neglizsé (*negližē*) ‚pongyola‘. Ugyanaz mint a *sláfrok*, de finomabb kivitelű. Első adatunk 1789-ből való: „Amint látja az ur én még egészen *negligében* vagyok.”³⁷ 1834: „*Négligée toilette*.”³⁸ A német nyelv is teljesen hűen átveszi ezt a francia szót: *négligé*.

paletó (*pāletō*) ‚háromnegyedes bő kabát‘. Ez a ruhadarab főleg az 1867-es éveknek lett nagy divatja. 1867: „Igen rövid otthonkaszerű *paletot* ugyanazon vagy más kelméből

³³ Irodalomtört. Közl. 22, (1912), 5. l.

³⁴ *Csokonai Vitéz Mihály*, Dorottyá, Budapest, 1893, 454. l.

³⁵ Honderü, 1848, 128. l.

³⁶ Honművész, 1834, 8. l.

³⁷ *Kármán József*, A Módi, Budapest, 1879, 226. l.

³⁸ Honderü, 1848, 128. l.

egészíti ki ezen öltözéket.³⁹ 1887: „... egy angol *paletó* van feltüntetve...“⁴⁰ A latin *palla* és *toque* összetétele egyes feltevések szerint, de valószínűbb, hogy a holland *paltsrok*-ból származik, miután ez a ruhadarab a fejet nem fedte be.⁴¹ Francia *paletot*, a németben *Paletot* és 1838-ban csak egyes német nyelvterületeken jelenik meg.⁴²

paszpol (*pâspol*) ‚szegőzsinór‘. Keskeny anyagból készült zsinór, amellyel valaminek a szélét dolgozzák el. 1867: „... a nyak kivágás *passpoillirizott*.“⁴³ 1887: „... ez ismét izlés dolga, a kelme színe leginkább szürke, zöld *paszpoillal*.“⁴⁴ 1895: „... lent fekete és zöldes-kék vastag *paszpoálféle* diszből van a szegély.“⁴⁵ A francia *passepail* szóból származik, németben *Paspel* (m.) de a nyelvjárásban *Paspol* is.

pelerin (*pelerin*) ‚körgallér‘. Rövid körgallér, amely a hátnak csak egy részét fedi. 1833: „Nankin színű nyári szövetsből felső ruha kettős *Pelerine*-nyakkendővel.“⁴⁶ Érdekes, hogy a század végén a *pelerin* szó használatát háttérbe szorítja egy magyar szó: *zarándokgallér*.⁴⁷ *Zarándokok* hordták eredetileg ezt a körgallérfajtát, és így nevét a latin *peregrinus* ‚zarándok‘-ból kapta. Franciában *pélerin* lett és ebből való a *pélerine*, németben *Pelerine*. (f.) Az *e* nélküli forma közvetlen francia átvételre vall.

pizsama (*pidžama*) ‚nadrág és kabát‘. Nadrágból és kabátból álló alvásnál használatos ruhadarab, ma strandöltözéknek is nagyon divatos. 1928: „*Pizsama* kínai kreppből és Georgettből.“⁴⁸ Eredetileg hindu öltözet, innen kerül a 19. század végén Angliába *pyjamma* alakban, innen a francia *pyjama* és a német *Pyjamma*. (*pidžama*). A magyar szó hangalakja nem mutat német közvetítésre.

³⁹ Divatvilág, 1867. 6. sz. 121. l.

⁴⁰ Szabóiparosok közl. 1887. okt.

⁴¹ V. ö. *Littré*, i. m.

⁴² V. ö. *Kluge—Götze* i. m.

⁴³ Divatvilág, 1867. 13. sz.

⁴⁴ Szabóiparosok közl. 1887.

⁴⁵ Divat és Irodalom, 1895. 4. l.

⁴⁶ Honművész, 1833. 106. l.

⁴⁷ V. ö. Divat Tükör, 1889. 20. f., 173. l.

⁴⁸ Divat Szalon, 1928. 1. sz. 22. l.

pliszé (*plisē*) ,apró berakás'. 1875: „... mely széles ránkocbka volt rakva, és körül *plissé* fodrokkal ékitve.“⁴⁹ Francia *plissé*, német *Plisse* (n.) szavak átvétele.

pompon (*pompon*) ,bojtgömb'. 1854: „E füzér felett fekete csipke *pomponok*.“⁵⁰ Valószínűleg a fr. *pompe* szóból: *pompon*, német *Pompon* (m.).

puff-os ujj ,sonkaujj'. Széles gömbalakú ujj. A *puff* szót először *buffán* formában találjuk meg. Ekkor még *krinolin*-félét jelent, később alakul át a jelentése. 1787:

„A mellyeket nevez kend dobnak, iszáknak,
Neveztetnek azok mindentől *bufánnak*,
Szüksék ezt viselni minden asszonyságnak;
Nyugvó kanapéja ez ám két karjának.“⁵⁰

A 19. század első felében a Honművész divatrovatában *puffányt* olvasunk, de zárójelben ott van a német *Puffe* szó is: „... bárson vagy atlasz ruha atlasz *puffányokkal* (*Puffe*).“⁵¹ 1889: „Creton ruha *puffos* ujjakkal, sima szoknya aljjal s a derékon csipke- *puffokkal* és dísszel.“⁵² A *puff* szó a német *Puffärmel* első részéből származik.

raffol (*rãffol*) ,redőzni'. 1915: „... sima derekát *raffolt* francia alj egészíti ki.“⁵³ Olasz *arraffare*, fr. *raffer*, ófn. *raffon*, kfn. *raffen*, úfn. *raffen*.

rüss (*rüş*) ,fodor'. Redőkben álló fodor. 1834: „Gros-de Naples ruha crep *rüssel*.“⁵⁴ 1889: „Láttam egy másikat, melynek alja egészen *plisséből* volt, igen keskeny *rüssel* szegélyezve...“⁵⁵ V. ö. a francia *ruche* ,méhkas' átvitten „Bande *plissée de tulle ou de dentelle qui sert d'ornement*.“⁵⁶ Németben *Rüsche* (f.).

sál (*šäl*) ,nyakbavető'. 1800: „*Sálé*, egyy asszonyi ékes-

⁴⁹ Divat-Nefelejts, 1875, 35. sz. 208. l.

⁵⁰ *Gvadányi* József, Peleskei Nótárius (Magy. Klassz. 44. k.), 84. l.

⁵¹ Honművész, Pest, 1834, 300. l.

⁵² Divat Tükör, Budapest, 1889, jan. 15. sz.

⁵³ Színházi Élet, 1913. 41. sz., 19. l.

⁵⁴ Honművész, 1834, 216. l.

⁵⁵ Divat-Tükör, 1889. ápr. 1. sz.

⁵⁶ *Larousse*, Dictionnaire encyclopédique, Paris, 1929⁸⁴, 918. l.

ség-ruha nyakbavaló keszkenő helyett.⁵⁷ V. ö. angol *shawl*, francia *châle*, németben *Schal* (m.).

sláffrok (*šlāfrok*) 'pongyola'. Reggeli öltözék. Magyar fordítása *pongyola*, de a két szó jelentése között bizonyos árnyalati különbség van, mert a *pongyola* finomabb kivitelű reggeli öltözéket jelent, mint a *sláffrok*. 1704:

„Szoknyája, *Schlapfrokja*, függője, máslia,
Lábai lépése, mindene *Modia*.⁵⁸

II. Apaffy Mihályné, Bethlen Kata 1725-ös leltárában ezt olvassuk: „... egy gesztenye szín selyemből készült s égszínkék taffotával beszegett kabát, köznyelven: *Schloff Rock*, becsára 15 frt.⁵⁹ A német *Schlaffrock* szó hű átvétele.

slepp (*šlepp*) 'uszály'. Ezt a szót *slepin* formában 1704-ben találjuk meg először:

Hosszu golya lábán magas czüpellése
Csak az orrán lépik hegyes a tűzése,
Fájdalmas gond kívül nincsen is lépése,
Ha botlik, pokolban lesz ennek esése!

Ezeknek a nevek német és francia:
Ki fantas, ki kornét ki *slepinnek* hija,
Harmantli és mante mancsot, mantilia
Magyar nyelv nem tudja ezt kimondania.⁶⁰

1790: „Ezek itt csak úgy tántorognak, hol a *sleppem* szagatják sarkantyujokkal, hol a lábujjamra hágnak mint rézszegék...⁶¹ Csokonai Dorotttyájában ezt írja:

„A sok *slepp*, az a la Bonaparte s viganó
A rakoncák között suhognak piano.⁶²

A 19. század elején magyar fordítását adják ennek a szónak

⁵⁷ Márton József, i. m. Pressburg, 1800.

⁵⁸ Irodalomtört. Közl. 22, (1912), 5. l.

⁵⁹ Századok, 17, (1885), 801. l.

⁶⁰ Irodalomtört. Közl. 22, (1912), 5. l.

⁶¹ Kármán József, Fanni hagyományai, (Magy. Klassz. 44.), Budapest, 142. l.

⁶² Csokonai Vitéz Mihály, Dorottya, Budapest, 1893, 428. l.

a Regélő és a Honművész divatrovatai, de zárójelben ott van mindig a német *Schleppe* szó is. 1833: „A köpenyegek *uszókája* (*Schleppe*) a szerint hosszabb vagy rövidebb mint a személynek rangja kívánja.”⁶³ 1835: „Az alruháknak *féluszóalja* (*Schlepp*) van.”⁶⁴ A német *Schleppe* szóból. A szóvégi *e* a magyarban leesik: „Im Ung. können wir keine festen regeln behaupten, nach welchen es möglich wäre zu entscheiden, wann und in welcher stellung das e geblieben oder abgefallen ist.”⁶⁵

slice (*šlits*) ,hasíték'. 1887: „A II. számú ábra mutatja az elejét és császárvágását, a III. ábrán az ujja van előtüntetve fedett nyílással (*schlitz*).”⁶⁶ 1909: „A zsakett nagyon hosszú szükszabásu, bevágások (*schlitzek*) nélkül való.”⁶⁷ ófn. *sliz*, kfn. *sliz*, úfn. *Schlitz* (m.).

slussz (*šluss*) ,derék'. 1908: „A nem egészen testhez álló kabát *slusson* alul 80 cmtr domborirozással, de leginkább a sujtásos diszt viselik.”⁶⁸ A német ,*Schluss*' (m.) szó átvétele.

steppel (*šteppel*) ,gépenvarr'. Rendszerint a berakásokat szokás letűzni. Ezt a letűzést nevezik *steppelésnek*. 1895: „... hát arabeskeket ábrázoló letűzés (*steppelés*) diszíti.”⁶⁹ V. ö. kfn. *steppen*, úfn. *steppen*.⁷⁰

stikkel (*štikkel*) ,hímez'. 1799: „... szépen kivarni valamit, *stikkolni*.”⁷¹ 1908: „... remek *stikkelt* túllból.”⁷² V. ö. kfn *sticken*, úfn *sticken*.

strassz (*štráss*) ,hamis gyémánt'. Érdekes, hogy bár ez a szó elég régi, nálunk csak a 20. században jelenik meg. 1913: „Gyöngyökkel és *stratsz*-kövekkel kirakott.”⁷³ 1930: „Rendkívül divatos úgy a ruhán, mint a kalapon a bross, amely ha

⁶³ Regélő, 1883, 624. l.

⁶⁴ Honművész, 1835, 48. l.

⁶⁵ *Melich—Lumtzer* i. m. 300. l.

⁶⁶ Szabóiparosok közl. 1887, ápr. sz.

⁶⁷ Nőiruhakészítő iparosok lapja, 1909. jún. sz.

⁶⁸ I. h. 1908, dec. sz.

⁶⁹ Divat és Irodalom, 1895. 1. sz.

⁷⁰ *Kluge—Götze*, i. m. 591. l.

⁷¹ *Márton* József, Új Német-Magyar és Magyar-német lexicon vagyis szókönyv. A német-magy. Béts, 1799, 142. l.

⁷² Nőiruhakészítő ipar. lapja. 1908. dec. sz.

⁷³ Színházi Élet, 1913, 41. sz. 19. l.

nem valódi, *strass*ból készül.⁷⁴ Egy *Strass* nevű ékszerésztől nyerte nevét, aki a 18. században találta fel ezt a hamis ékszerfajtát. Németben der *Strass*.

szmoking (*smoking*) férfi esti öltözék. 1910: „A *szmoking* fő ismertetője hosszú kihajlása...⁷⁵ Angol eredetű szó. Végső forrása *smok*, *füst*. „Onnan vette füstös nevét, mert többnyire oly alkalmakkor vették föl, ha dohányzó, füstölő férfitársaságba mentek benne.⁷⁶ Németben *Smoking* (m).

tok (*tok*) alacsony tetejű kalap. 1834: „*Tocque*- kalap selyem gazeból strucz tollak.⁷⁷ 1889: „Eddig magas virágokkal vagy tollakkal ékített kalapokat láttam, most az alacsony angol *toque* s a teljesen lapos kerek kalapok láthatók keskeny szines szalaggal lekötve az állhoz.⁷⁸ Olasz *tocca*, francia, *toque*, német *Toque* (f.). Az *-e* nélküli forma közvetlen francia hatást is mutathat.

tunika (*tuniká*) ,ingszerű ruha'. Görög hatásra, s Franciaországban különösen a direktórium idején divatos ez a könnyű anyagból készült ruhadarab. 1725: „Egy német kabátot (*Tunica*) köznyelven Kaniszol-t selyem és arany ezüst kelméből.⁷⁹ 1843: „...mellyet a *tunikák* olly kiváló uralma eléggé bizonyít.⁸⁰ 1889: „A *tunique* balra nyitott s elől selyem zsinorral drapiroztatik.⁸¹ Végső forrása a latin *tunica* (francia *tunique*, német *Tunik*). A szóvégi *a* a magyarban mélyhangzású szavakhoz járul.

viganó (*vigánó*) ,ingszerű ruha'. „Ujjai könyökön alul értek és másszínű fodorral voltak körülszegve, hasonlókép a nyak körüli kerek gallér is. Derekán a fodrokkal egyező színű, hátul leffentyűs öv diszította, mely a végén pánttal volt megcsomózva. (*Nagy Rózsa*, Magyar viselet a XVIII. század végén és a XIX. század elején, Budapest, 1912. 48. l.). Csoko-

⁷⁴ I. h. 1930, 12. sz. 111. l.

⁷⁵ *Frecskay* i. m. 368—9. l.

⁷⁶ I. m.,

⁷⁷ Honművész, 1854, 32. l.

⁷⁸ Divat-Tükör, 1889, máj. 1. sz.

⁷⁹ Századok, (1883), 787. l.

⁸⁰ Honderü, Buda, 1843, 255. l.

Divat-Tükör, 1889. jún. 1.

nai Dorotttyájában megemlíti ezt az akkoriban divatos ruhadarabot:

„A sok slepp, az à la Bonaparte s *viganó*,
A rakoncák között suhognak piano.“⁸²

Viganó nevű táncosnőről nyerte nevét, aki 1800 körül a bécsi olasz operának ünnepelt művésznője volt. Először *à la Viganó*-nak nevezték ezt az öltözetet, később csak *viganó*-nak.

volán (*volān*) ‚fodor‘. 1787:

„Tudja meg kegyelmed! most az új világba,
Illy modi öltözet jött bé a szokásba
Másképpen öltözve semmi társaságba
Egy dáma sem mehet, csak épen *volánba!*

Volán? ezt nem értem magyarul mit téssen,
Talán repülésből eredetét véssen
A szárny- talp jó havon, majd egy olyat téssen
Nagysád is szállani van mindig készen.“⁸³

A 19. század első felében megjelenő lapok divatrovatai magyar kifejezéssel akarják helyettesíteni ezt a szót, de ezek annyira nem jól sikerültek, hogy nem tudták az idegen szót háttérbe szorítani. 1834: „... bárson vagy atlasz ruha *lebegénnnyel* (széles szegély a ruha alján, Falben, *Volant*.)“⁸⁴ 1844: „... a szoknya vagy egészen sima, vagy két *röpkével* (*volants*) van diszitve.“⁸⁵ Francia *volant*, német *Volant* (m.). A szóvégi *t* leesése közvetlen francia hatást mutathat, de előfordul, hogy német átvételnél is. Magyarban leesik a szóvégi *-t*. „Abfall des *t* in *ringló, standár, bindász, portré, handle*“ (Melich—Lumtzer i. m. 295. l.)

zsabó (*žabō*) ‚mellfodor‘. A nyakkivágás rendszerint könnyű anyagból készült fodros dísz. 1895: „mig elől félbő, *jabot* szerű facont követi.“⁸⁶ Francia *jabot*, német *Jabot* (m.).

⁸² Csokonai Vitéz Mihály, Dorottya, Budapest, 1895, 429. l.

⁸³ Gvadányi József, Peleskei Nótárius, 77—8. l.

⁸⁴ Honművész, 1854, 184. l.

⁸⁵ Honderü, 1844, 71. l.

⁸⁶ Divat és Irodalom, 1895, 5. sz.

zsaket (žâket) „ünnepélyes férfi öltöny.” Csikos nadrágból és fekete kabátból áll. 1790:

„Bé hajlott derekok úgy áll, mint az káva,
Bezzeg! mint *Schaketli*, ez nem olyan gyáva.”⁸⁷

Ez a forma a bajor-osztrák nyelvjárási alakra mutat: *šaketl*. 1899: „Legchic-ebb derék szabás a hátul testhez álló és elől bő *jaquette*.”⁸⁸ A mai alak tisztára francia átvétel. Eredete bizonytalan. Francia *jaquette*, német *Jackett*. (*šakęt*).⁸⁹

2. Anyagnevek.

Minden kor magával hoz új anyagokat, amelyek részben megmaradnak vagy eltűnnek, esetleg újból előbukkanak. Itt csakis a legismertebb és ma is használatos anyagok neveiről akarunk megemlékezni. Ha a 16. és 17. századból való hozományjegyzékeket végignézzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az ott előforduló anyagok és neveik ma nagyobbára már ismeretlenek. Ilyenek: *kamuka*, *granát*, *mohara*, *fajlandis*, *tabit*, *skárlát*, *tercenella*, *csemelet*, *tafota*. A 18. században is sok olyan anyag tűnik fel, amely ma már nem ismeretes. Egy 1754-ből származó vámkönyv ezeket tartalmazza: *Calamack*, *Capizola*, *Ferandin*, *Barcan*, *Burschet*, *Cafta*, *Chalon*, *Cipersoy*, *Couzent*, *Quinet*, *Polamiten*, *Schayet*, *Scotti*, stb.

barhent (*bâręent*). Bolyhos felületű pamutszövet. Azonban a középkori *barhent* egészen más volt mint a mai vászonféle: azt t. i. kétsorososan szőtték.⁹⁰ Már az 1459-i pozsonyi harmincadkönyvben előfordul. Tudniillik a 15. század elején Kassán már szabadalmakkal támogatott *barchentszövés* virágzott.⁹¹ Állítólag a francia *bouquerant* szóból származik, ez pedig eredetét az ázsiai *Bokhara* városról nyerte. Németben *Barchant*, *Barchent* (m.).

⁸⁷ *Goadányi* József, A nemes magyar dámákhoz, Pozsony, 1790, A. 4. l.

⁸⁸ *Divat-Tükör*, 1889, jún. 1. sz.

⁸⁹ V. ö. még *Littre* i. m. 172. l.

⁹⁰ V. ö. *Undi* Mária, Magyar himvarró művészet, Budapest, 1934, 26. l.

⁹¹ V. ö. *Kováts* Ferenc, Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a Pozsonyi harmincad-könyv alapján, Budapest, 1902, 20. l.

batiszt (*bâtist*). Fínom, sűrűn szövött vászon, amelyben a fonalak lágyak. A Magyar Etymológiai Szótár szerint első adatunk erre a szóra 1795-ből való és a Debreceni Grammatikában található meg. Pedig Mária Terézia uralkodása alatt a batisztot már szállították hazánkba s így nyilvánvaló, hogy neve is ismeretes volt. A Bécsben 1754-ben megjelent s a magyar királyságra vonatkozó vámtarifák között megtaláljuk a batisztot is: „*Batist* ordinari, per 9 Elen.“⁹² Márton József (1799) a német *der Batist* magyar megfelelőjének „*batiz*, finomgyolcs“-ot⁹³ ír. Ez a vászonfajta nevét egy *Baptiste Chambray* nevű szövőmestertől kapta, aki a 13. században Flandriában élt. Ő szötte állítólag először ezt az anyagot, szobrot is emeltek neki, amely Cambraiban áll. A francia *batist* kerül a németbe is (*der Bâtist*) s német közvetítéssel jut el hozzánk az anyag és ezzel együtt idegen származású neve.

brokát (*brokāt*) Arany és ezüst szálakkal átszőtt nehéz selyemszövet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartási könyvében 1626 május 10-én a következő bejegyzést találjuk: „304 sing veressel elegy sárga *broccadelt*“;⁹⁴ 1688: „Harmadik zöld *prokár* arany virágzó szoknya“;⁹⁵ Egy 1754-es vámtarifában már: „*Brokat*, mit Gold und Silben“ feljegyzést találjuk. V. ö. olasz *broccato*, innen francia *brocart*, német *Brokat* (m.).

crêpe-de-Chine (*krępdešin*). Fínom habos selyem. 1908: Divatos a *crêpe-de-Chine*...⁹⁶ 1910: „*Crêpe-de-Chine*, crêpe franciául göndör; tehát kínai göndörös selyemről van szó.“⁹⁷

file (*filts*). Gyapjúból vagy más állati szőrből készítik, kúszált felületű anyag. 1833: „Mesterségek, művészet, szorgalom; ha a süveg posztó (*Filz*) illy módon elkészült.“⁹⁸ V. ö. kfn. *vilz*, úfn. *Filz* (m.).

⁹² Vectigal des Königreichs Hungarn und der darzu amgehörigen Länder Österreich, Wien, 1754. Országos Levéltár.

⁹³ Márton József i. m. 15. l.

⁹⁴ *Radvánszky* Béla, Udvartartás és számadáskönyvek, Budapest, 1888, 138. l.

⁹⁵ *Radvánszky* Béla, Magy. családélet... 377. l.

⁹⁶ Nőiruhakész. ipar. lapja, 1908, 5. l.

⁹⁷ *Frecskay* i. m. 362. l.

⁹⁸ Honművész, Pest, 1835. 408. l.

flanel (*flâneł*). Különböző finomságú gyapjúfonalból készített gyapjúszövet, amelynek egyik oldalát bolyhosítják. Egy 1728-ból való pozsonyi vámtarifakönyv tételei között már szerepel: „*Flanehl* geblümt und gefärbt.“⁹⁹ 1754-ben is fel van tüntetve egy vámkönyvben: „*Flanell*, weiss Ausländischer.“¹⁰⁰ Végső forrása az ófr. *flaine*. Az angolban *flannel*, innen vissza kerül a francia nyelvbe *flanelle*, a németben *Flannel* (m.).

fulár (*fulār*). Eredetileg Indiából behozott tarka selyemkendő, később tisztaselyem vagy pamutszövésű selyemanyagot jelent. 1833: „Reggeli *foulard*-köntös.“¹⁰¹ Francia *foulard*, német *Foulard* (m.). Közvetlen francia átvétel, mint ezt a *d* nélküli forma mutatja.

glaszé (*glasē*). Nagyon puha, nyújtható bőr. 1889: „*Glacé* keztyűknek egy új faja divatos most.“¹⁰² 1908: „Megint előkerült a majdnem több mint $\frac{1}{2}$ méter hosszú száru *glasse*-keztyű, mit a párisi kereskedők ilyenkor...“¹⁰³ A német *das Glacé* szó átvétele.

grenadin (*grenādin*). „Nom d'une étoffe qui tenait le milieu entre le basin et la toile. La grenade était faite de fil et de coton, et devait son nom à de petits mouchetures en forme de grains.“¹⁰⁴ 1853: „Könnyebb kelmékhez, mint barège, popelinette, *grenadin*, hogy ezeknek és vége legyen, melegebb mellényeket ölt a hölgyvilág.“¹⁰⁵ Francia *grenadine* egyenes átvétele, (németben *die Grenadine*).

krepp (*krepp*). Hullámos felületű pamutszövet. *Kreppin* formában előfordul ez a szó már 1744-ben: „El ne felejtse az Apád uradnak egy köntösre való *kreppint* rojttal csináltatni.“¹⁰⁶ 1833: „Strucz tollal ékesített *Crepp* fejkötő.“¹⁰⁷ V. ö. francia *crêpe*, német *Krepp* (m.).

⁹⁹ Nachrichtliche Unterweisung und Erläuterung... Országos Levéltár.

¹⁰⁰ Vectigal, Wien, 1754. Országos Levéltár.

¹⁰¹ Honművész, Pest, 1833, 408. l.

¹⁰² Divat-Tükör, Budapest, 1889. dec. 15. sz.

¹⁰³ Nőiruhakészítő iparosok lapja, 1908. dec. sz.

¹⁰⁴ Littré, i. m.

¹⁰⁵ Divatcsarnok, 1853, 1050. l.

¹⁰⁶ Dániel i. m. 158. l.

¹⁰⁷ Honművész, 1833, 8. l.

kreton (*kretōn*). Elég dúrva fonálból készült pamutzövet, különösen tarka színekkel. 1889-ben a Divat-tükörben fordul elő. Nevét *Creton* francia falu után kapta. Németben *Kretonne* (f.). Francia átvétel.

liberty (*liberti*). Vastag selyem, egyik oldalán kicsit fénylő. 1910: „Ujabban a *libertyselyem* van nagyon elterjedve. Ezeket a selymeket a Lyberti és társa czég hozatja keletről és különösen az angol gyarmatokról.”¹⁰⁸ Az anyagnév tehát tulajdonnévből ered.

muszlin (*musslin*). Áttetsző, könnyű anyag. Legtöbbször pamutból való, de néha gyapjúból is. Hazánkban már a 18. század első felében ismerték. Bizonyítja ezt az 1730-ban megjelent pozsonyi vámtarifakönyv, amely a külföldről Magyarországra behozott áruk jegyzékét tartalmazza: „*musslin*”¹⁰⁹ *Banis* Mária 1773-ik évből való végrendeletében: „Az *Mussellinnel* garnirozott barchet ruhám.”¹¹⁰ Nevét a *Mosul* nevű város után nyerte, amely Kurdisztánban a Tigris folyó jobb oldalán fekszik. Francia neve *mousseline* (f.). innen kerül a német nyelvbe 1715 körül: *Musselin*.

organdi (*orgāndi*). Keményítővel merevített ritka szövésű anyag. 1834: „A vállkendőt selyem musselinből is hordják vagy foulard, *organdy* színes hímzet musselinből.”¹¹¹ Francia *organdi*, német *Organdin* (n.).

plüss (*plüss*). Hosszú bolyhú bársony. Hazánkba a 18. század közepe után szállítják már ezt az anyagot, 1754: „Trieb- Sammet oder *Plusch*.”¹¹² 1834: „... két *plüsch*-bárson előzettel.”¹¹³ 1844-ben A Honderű magyarosít, de a német szót is közli: „Világos szálkásbársony (*Plüsch*) és fekete bársony kalapok a legviseltebbek e percben.”¹¹⁴ 1889-ben a Divat-Tükör mai helyesírással írja: *Plüss*. V. ö. francia *peluche*, még inkább német *Plüsch* (m.).

¹⁰⁸ *Frecskay* i. m. 362. l.

¹⁰⁹ Königliches ungarisches aus dem lateinischen ins deutsche übersetze Vectigal, Pressburg, 1730. Országos Levéltár.

¹¹⁰ Országos Levéltár. Kézirat. Fasc. 1543—55.

¹¹¹ Honművész, 1854, 356. l.

¹¹² Vectigal des Königreiches Ungarn und der darzu angehörigen Länder Österreich, Wien, 1754. Országos Levéltár.

¹¹³ Honművész, Pest, 1854. 16. l.

¹¹⁴ Honderű, Buda, 1844. 403. l.

ripsz (*rips*). Bordás szövet. 1848: „Ruha fekete *reps*.”¹¹⁵ 1867: „Szivartárcára való medaillon bőrre, moirra, *ripsz-re*...”¹¹⁶ V. ö. angol *ribs*-ből ‚die Rippen‘, innen a németben 1845 táján *Rips* (m.). ‚geripptes Baumwollzeug‘.

siffon (*siffön*). Fehérneműhöz használt középfinom és finom fehérített pamutvászon. 1867: „... vagy *chiffon* legalkalmasabb...”¹¹⁷ 1887: „... vatírvászon, kanavászon, *siffon*.”¹¹⁸ Etymológiája ismeretlen. V. ö. francia *chiffon*, német *Chiffon* (m.).

szaten (*sātēn*). Síma, fényes felületű selyem. Nálunk ezt az anyagot, legalább is írott forrásaink szerint csak a 18. században ismerik meg. 1730-ban egy pozsonyi vámkönyvben ez áll: „*Satin* oder Milder Atlas weil Er im glantz selben gleichet.”¹¹⁹ Ez a selyem Kínából származik. A kínai *Tseutung* kikötőt, ahonnan útnak indították, arabul *Zaitun*-nak nevezték, a selymet pedig a kikötőről *zaituni*-nak. Innen először a spanyolokhoz kerül *aceituni*, *setuni*,¹²⁰ franciában *satin*, németbe *Satin* (m.) alakban.

tafota, taft (*táfötâ*). Fénylő, különös színhatású selyem. Az 1457—58-i pozsonyi harmincadkönyv selyem és selyemszövetek bejegyzései között előfordul a *taffotta*.¹²¹ Egy 1536-ból kelt levélben olvassuk: „Ha kegyelmed karlotta hath wagh heth foryntara *taffotat* kyldenny.”¹²² Ma inkább *taft* formáját használjuk. A perzsa *taftah* ‚fénylő‘ szóból származik; franciában *taffetas*, német *Taffet*, *Taft* (m.).

triko (*trikō*). Rugalmas, nyúlós, kötött anyag. 1834: „A fehér *tricot* vagy virágos filetből készült ökölkeztyüket.”¹²³ Az északfranciaországi *Tricot* helynév után nyerte nevét, németben *Trikot* (m. m.). Első német adat 1801-ből való.

¹¹⁵ I. h. 1848, 128. l.

¹¹⁶ Divatvilág, 1867. jan. 4. l.

¹¹⁷ U. a. 459. l.

¹¹⁸ Szabóipar. közl. 1887. ápr. sz.

¹¹⁹ Königliches ungarisches aus dem lateinischen ins deutsche übersetze Vectigal, Pressburg, 1730. Országos Levéltár.

¹²⁰ Kluge—Götze, i. m.

¹²¹ V. ö. Kováts i. m. 54. l.

¹²² Szalay Ágoston, Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504—1560. Pest, 1861, 5. l.

¹²³ Honművész, 1854, 208. l.

tüll (*tüll*). Ez az anyag pamutból, gyapjúból és selyemből, három fonal rendszerből készült, lukacsos, a lukak sokszög formájúak. 1833: „... vagy *tulle-aplique*- fejkötő virágokkal.”¹²⁴ 1843: „Róluk övig vagy leeb is érő nagy finom *tüll* fátyol lengedez.”¹²⁵ *Tulle* francia városról nevezték el. Itt voltak először tüllgyárok. Németben *Tüll* (m.).

vatta (*wãttã*). Összegabalyodott pamutszálakból készül kártolással. Ha ruhabelésnek használják, két felületén enyvezett. Az 1730-ban megjelent vámkönyvben levő tételek között már szerepel a *Watta* is.¹²⁶ 1754: „*Watta*, halb-seiden *Watta* vom Genten.”¹²⁷ Francia *ouate*, angol *wad*, német *Watte* (f.).

velur (*velūr*). Selyem bársony. 1867: „A simák között megemlítem a „*Velour* uni és *Velour* impérial szöveteket.”¹²⁸ 1908: „Divatos a *crêpe de Chine*, csikos *voile*, *velour* is.”¹²⁹ V. ö. francia *velours*, német *Velur* (m.).

Ma a divatszavak nem német közvetítéssel jutnak hozzánk, hanem nagyjából megtartják az eredeti kiejtést nálunk is. Ezek közé tartozik: *ballon* szövet (*bãlon*); *bolero* (*bolērō*); *carton* (*kãrton*); *changeant taft* (*šãžãã*); *chevreau* (*ševrō*); *crêpe romain* (*krêpromen*); *décoltage* (*dekoltãž*); *ensemble* (*ãsãmbľ*); *georgette* (*žoržett*); *gouré* (*gurvērē*); *grosgrain* (*grōgrę*); *imprimé* (*ęmprimē*); *jersey* (*džörsi*); *lamé* (*lamē*); *lavable* (*lavãbľ*); *linon* (*linon*); *madeira* (*madęira*); *marocain* (*marokēn*); *moiré* (*moarē*); *nécessaire* (*nēsesser*); *organza* (*orgãnza*); *pullover* (*pullōvę*); *richelieu* himzés (*rišľiō*); *santung* (*šantunę*); *short* (*šort*); *sweater* (*svetę*).

¹²⁴ I. h. 1833, 222. l.

¹²⁵ Honderű, 1843, 256. l.

¹²⁶ Königl. ung. aus dem lat. ins deut. übers. Vectigal Pressburg. 1730. Kézirat. Orsz. Levéltár.

¹²⁷ Vect. des Königr. Hungarn und der darzu... Wien, 1754. Orsz. Levéltár.

¹²⁸ Divatvilág, Budapest, 1867. 19. szám. 435. l.

¹²⁹ Nőiruhakész. ipar. lapja, Budapest, 1908. 5. l.

IV. DIVATSZAVAINK MAGYARÍJTÁSA.

Az utóbbi években előtérbe nyomult a magyaros divat s ezzel egyidejűleg megkísérelték a divatban használatos idegen kifejezések magyarítását is. Különösen jelentős ebből a szempontból *Pintér Jenő* „Magyar iparosok nyelvvédő könyve” című műve. Az alábbiakban *Pintér* könyve alapján felsoroljuk az előbbieken feldolgozott divatszavaink magyar megfelelőit:

aplikáció:	<i>rátét, rádolgozás, illesztés</i>
aszur:	<i>áttört varrás</i>
batiszt:	<i>patyolat</i>
bluz	<i>zubzony, ujjas, derék</i>
bordűr:	<i>szegély, keret</i>
bross:	<i>melltű, mellcsatt</i>
cakni:	<i>csipkézett szél</i>
cvikli, cikli:	<i>betoldás, ereszték</i>
cipzár:	<i>villámzár, huzózár, kötözár</i>
crêpe de Chine:	<i>kínai selyem</i>
dirndli:	<i>tirol ruha</i>
endli:	<i>élvarrás, szélvarrás</i>
fazon:	<i>minta, szabás, varrás, kabáthajtóka</i>
fásli:	<i>pólya</i>
file:	<i>nemez, szőrposztó</i>
flanel:	
flitter:	<i>fém pikkely</i>
franci:	<i>rojt</i>
girland:	<i>virágfűzér</i>
glokni:	<i>harangszabás</i>
kapucni:	<i>csuklya</i>
kazak:	<i>oroszos zubzony, hosszú zubzony</i>
kepp:	<i>körgallér, félgallér</i>

kimono:	<i>japán ruha</i>
klapni:	<i>kihajtás</i>
klipsz:	<i>csatt, csiptető, záródísz</i>
kombiné:	<i>ingnadrág, ingszoknya</i>
komplé:	<i>kabátos öltözet</i>
kosztüm:	<i>szoknya és kabát, jelmez, öltözék</i>
krepp:	<i>bodroshaj, bodorvászson</i>
krézli:	<i>fodor</i>
lajbli:	<i>mellény</i>
manzsetta	<i>kézelő, hajtóka</i>
masli:	<i>szalagcsokor</i>
muff:	<i>karmantyú</i>
nátli:	<i>bevarrás, ékvarrás</i>
neglizsé:	<i>pongyola, házi ruha</i>
organdi:	<i>hálószővet</i>
paletó:	<i>bő kabát, lebernyeg, felöltő</i>
paszpol:	<i>szegőzsinór, szegélydísz, alátét</i>
pántlika:	<i>szalag</i>
pelerin:	<i>körgallér</i>
pertli:	<i>zsinór, szalag, fűző</i>
pliszé:	<i>apró berakás</i>
pompon:	<i>bojtgömb</i>
pruszli:	<i>zsinóros mellényke</i>
puff:	<i>dúdor, túlbővítés</i>
raffol:	<i>redőz</i>
rékli:	<i>kabátka, ujjas</i>
ripsz:	<i>bordázott, bordás</i>
rüss:	<i>fodor, bodor</i>
sál:	<i>nyakmelegítő, nyakvédő, nyakbavető</i>
sészli:	<i>toldalék, csipőfodor</i>
siffon:	<i>gyolcs, pamutvászson</i>
sláffrok:	<i>pongyola, reggeli köntös</i>
sleifni:	<i>sallang, szalag</i>
slepp:	<i>uszály, kíséret</i>
slicc:	<i>hasíték, felvágás</i>
slingli:	<i>hurok, akasztó, zárka</i>
slussz:	<i>derék, derékvonal, derékbőség</i>
steppelni:	<i>gépfűzés, gépvarrás, tűzőöltés</i>
stikkel:	<i>hímez</i>

strasz:	<i>üvegdísz, hamis gyémánt</i>
strimfli:	<i>harisnya</i>
stucli, stucni:	<i>kézelő, hajtóka, érmelegítő</i>
tüll:	<i>fátyolszövet, hálósövet</i>
volán:	<i>fodor</i>
zeimedli:	<i>szegő</i>
zsabó:	<i>mellfodor</i>

BIBLIOGRÁFIA.

1. Divattörténetek.

- Boehn*, Max, Menschen und Moden im XVIII. Jahrhundert, München, 1909.
- Boehn*, Max, Bekleidungskunst und Mode, München, 1918.
- Feyérné*, Kovács Erzsébet, Az Új Idők Kézimunkakönyve, Budapest, 1935.
- Gáspárné*, Dávid Margit, A divat története, erkölcsök, szokások, viseletek, 1765—1920, Budapest, 1925.
- K. Beniczky* Irma, A divat szélsőségei. Műveltség és erkölcs — történeti kútfők nyomán, Budapest, 1876.
- Nádai* Pál, Asszonyi pompa, Budapest, 1926.
- Nagy* Rózsa, Magyar viselet a XVIII. század végén és a XIX. század elején, Budapest, 1912.
- Nicolai*, Friedrich, Über den Gebrauch der falschen Haare und Perücken in alten und neuern Zeiten, Berlin—Stettin, 1801.
- Schulz* Irén, Női viselet a kuruc korban, 1670—1700, Budapest, 1912.
- Undi* Mária, Magyar himvarró művészet. A nemes magyar fonalmunkák története a honfoglalás korától napjainkig, Budapest, 1954.

2. Nyelvészeti irodalom.

- Balassa* József, A magyar nyelv, Budapest, 1899.
- Baloghy* Dezső, Új eszmék a nyelvészet ligeteiből, Balassagyarmat, 1915.
- Bárdos* Remig, A magyar nyelvtisztító törekvések története, Esztergom, 1896.
- Decsy* Sámuel, Pannóniai Féniksz avagy Hamvából fel-támadott Magyar Nyelv, Béts, 1790.
- Désiné*, Éltés Emilia, A XVIII. század francia szavai a magyar nyelvben, Budapest, 1955.
- Gartner*, Theodor, Fremdes im Wortschatz der Wiener Mundart, Zeitschrift für Hochdeutsche Mundarten, Heidelberg, 1902—1903.
- Hartnagel* Erzsébet, Újabb német jövevényszavainkról, Különnyomat a Magyar Nyelvből, Budapest, 1934.
- Imre* Sándor, A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, Budapest, 1873.
- Kluge*, Friedrich, Unser Deutsch, Leipzig, 1907.

- Kluge, Friedrich*, Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte, Halle, 1926³.
- Laczkó Géza, Játszi Szóképzés*, Budapest, 1907.
- Melich János*, Melyek a legrégibb német jövevényszavaink, Budapest, 1935.
- Melich—Lumtzer*, Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter der ungarischen Sprachschätze, Innsbruck, 1900.
- Moser, Virgil*, Frühneuhochdeutsche Grammatik, Heidelberg, 1929.
- Neuhauser Frigyes*, A zirci német nyelvjárás hangtana, Budapest, 1927.
- Pálinkás András*, A kötő és hurkolóipar magyarul, Budapest, 1937.
- Páóó Elemér*, Műszaki magyar nyelvünk, Budapest, 1937.
- Peisner Ignác*, A nyelv életéből, Budapest, 1884.
- Pintér Jenő*, Magyar nyelvvédő könyv, Budapest, 1958.
- Pintér Jenő*, Magyar iparosok nyelvvédő könyve, Budapest, 1939.
- Schatz, J.*, Altbairische Grammatik, Göttingen, 1907.
- Schmartz Elemér*, A nyugatmagyarországi német helységnevek, Budapest, 1932².
- Thienemann, Tivadar*, Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Sprache, Berlin, 1922.
- Verzeichniss der meisten zu Pressburg, und in derselben Gegend üblichen Idiotismen. Ungarisches Magazin, Pressburg, 1787.
- Zahourek, Johann*, Über die Fremdwörter im Magyarischen, Prag, 1856.

3. Szótárak és lexikonok.

- Czuczor—Fogarasi*, A Magyar Nyelv Szótára, Pest, 1862.
- Der grosse Herder, Freiburg, 1934.
- Der Sprach-Brochhaus, Leipzig, 1938.
- Frecskay János*, Mesterségek szótára, Budapest 1910.
- Füredi Ignác*, Magyar nyelvhibák javító és magyarázó szótára, Budapest, 1902.
- Gamillscheg, Ernst*, Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache, Heidelberg, 1929.
- Kaltschmidt, Jacob Heinrich*, Fremdwörterbuch, Leipzig, 1870.
- Kluge—Götze*, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin, 1934.
- Larousse*, Dictionnaire encyclopédique, Paris, 1929.⁸⁴
- Lexer, Matthias*, Kärntisches Wörterbuch, Leipzig, 1862.
- Littre*, Dictionnaire de la langue française, Paris, 1863.
- Márton József*, Új Német-Magyar és Magyar-német lexicon vagyis szókönyv, A német-magyar rész, Béts, 1799. Zweiter oder ungrisch-deutscher Theil, Pressburg, 1800.
- Melich—Gombocz*, Magyar Etymológiai szótár, Budapest, 1914.
- Paul, Hermann*, Deutsches Wörterbuch, Halle, 1935.
- Radó Antal*, Idegen szavak szótára, Budapest, 1910.
- Réoaí kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikona*, Budapest, 1929.

- Schmeller—Frommann*, Bayerisches Wörterbuch, München, 1872.
Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond, Magyar Nyelvtörténeti Szótár, Budapest, 1890.
Szinnyei József, Magyar Táj Szótár, Budapest, 1895—1896.
Tolnai Vilmos, Magyarító szótár, Budapest, 1900.
Wasserzieher, Ernst, Woher? Ableitendes Wörterbuch der deutschen Sprache, Berlin—Bonn, 1935°.

4. Források.

- Gerési Kálmán*, A Nagy-Károlyi Gróf Károlyi család oklevéltára, Budapest, 1897.
Banis Mária, Testamentum, Kézirat, 1773. Országos Levéltár. Fasc. 1345—55.
Csokonai Vitéz Mihály, Összes művei, Budapest, 1895. (Magyar könyvkiadó Intézet kiadása.)
Dániel Gábor, Újabb adattár a vargyasi Dániel-család történetéhez, Kolozsvár, 1913.
Deák Farkas, Magyar hölgyek levelei, 1515—1709, Budapest, 1879.
Demkó Kálmán, Lőcse története, Lőcse, 1897.
Demkó Kálmán, Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században, Lőcse, 1882.
Der allgemeine österreichische Zoll-Tarif für die Ein- Aus- und Durchfuhr, Wien, 1853. Országos Levéltár.
Domanovszky Sándor, A szepesi városok árumegállító joga, Budapest, 1922.
Goadányi József, Egy falusi nótáriusnak utazása (Magyar klasszikusok 44), Budapest.
Goadányi József, A nemes magyar dámákhoz és kisasszonyokhoz szálló versek, Pozsony és Komárom, 1790.
Karinthy Frigyes, Ó nyájas olvasó, Budapest, 1917².
Kazinczy Ferenc, Utazások, Erdélyi levelek. Buda, 1859.
Kármán József, Fanni hagyományai, (Magyar klasszikusok 44).
Kármán József, A Módi, Budapest, 1879.
Kováts Ferenc, Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján, Budapest, 1902.
Königliches ungarisches aus dem lateinischen ins deutsche übersetzte Vectigal, Pressburg, 1750. Országos Levéltár.
Magyar mesterműszók gyűjteménye. Kézirat, Magyar Tudományos Akad.
Mayer Johann, Testamentum, Kézirat, 1772. Országos Levéltár.
Nachrichtiche Unterweisung und Erläuterung Derjenigen Waaren so in dem gedruckten Königlich Ungarischen Vectigal nicht enthalten. Pressburg, 1728. Országos Levéltár.
Radvánszky Béla, Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században, Budapest, 1879.

- Radvānszky* Béla, Udvartartás és számadáskönyvek, Budapest, 1888.
- Szádeczky* Béla, I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása, Budapest, 1911.
- Szalay* Ágoston, Négyszáz magyar levél a XVI. századból, 1504—1560, Pest, 1861.
- Vectigal des Königreichs Hungarn und der darzu angehörigen Länder Österreich, Wien, 1754. Országos Levéltár.
- Zoll-Ordnung und Tarif, Wien, 1776 Országos Levéltár.
- Divatcsarnok, Pest, 1853—1863.
- Divatnefelejts, Budapest, 1875—1876.
- Divat és Irodalom, Budapest, 1895—1900.
- Divat Szalon, Budapest, 1928—1929.
- Divat Tükör, Budapest, 1889.
- Divat Ujság, Budapest, 1894.
- Divatvilág, Budapest, 1867—1870.
- Honderű, Buda, 1843—1848.
- Honművész, Pest, 1833—1835.
- Nőiruha készítő iparosok lapja, Budapest, 1908.
- Nők Lapja, Pest, 1871—1873.
- Regélő, Pest, 1833—1834.
- Szabóiparosok közlönye, Budapest, 1887—1890.
- Szabók Szaklapja, Budapest, 1895—1910.
- Színházi Élet, Budapest, 1913—1938.

SZÓMUTATÓ.¹

<i>aplikáció</i> 24	<i>kombiné</i> 28
<i>azsur</i> 24	<i>komplé</i> 28
<i>barhent</i> 36	<i>kosztüm</i> 28
<i>batiszt</i> 37	<i>krepp</i> 38
<i>bizsu</i> 24	<i>kreton</i> 39
<i>bluz</i> 24	<i>krézli</i> 19
<i>boa</i> 25	<i>lajbli</i> 19
<i>bordür</i> 25	<i>lajszli</i> 19
<i>brokát</i> 37	<i>liberty</i> 39
<i>bross</i> 25	<i>manzsetta</i> 29
<i>cakni</i> 17	<i>masli</i> 19
<i>cikli</i> 17	<i>mántli</i> 20
<i>cipzár</i> 25	<i>muff</i> 29
<i>crêpe de Chine</i> 37	<i>muszlin</i> 39
<i>dírndli</i> 17	<i>nátli</i> 20
<i>endli</i> 17	<i>neglizsé</i> 29
<i>fazon</i> 26	<i>organdi</i> 39
<i>fásli</i> 17	<i>paletó</i> 29
<i>filc</i> 37	<i>paszpol</i> 30
<i>flanel</i> 38	<i>pántlika</i> 20
<i>flitter</i> 26	<i>pelerin</i> 30
<i>frakk</i> 26	<i>pertli</i> 20
<i>francli</i> 18	<i>pizsama</i> 30
<i>fulár</i> 38	<i>pliszé</i> 31
<i>girland</i> 27	<i>plüss</i> 39
<i>glaszé</i> 38	<i>pompon</i> 31
<i>glokni</i> 18	<i>pruszli</i> 21
<i>grenadin</i> 38	<i>puff</i> 31
<i>heftli</i> 18	<i>raffol</i> 31
<i>kapucni</i> 18	<i>rékli</i> 21
<i>kazak</i> 27	<i>ripsz</i> 40
<i>kepp</i> 27	<i>rüss</i> 31
<i>kimono</i> 28	<i>sál</i> 31
<i>klapni</i> 18	<i>sészli</i> 21
<i>klipsz</i> 28	<i>siffon</i> 40

¹ A szavak után tett számok a lapszámot jelentik.

sláffrok 32
sleifni 22
slepp 32
slicc 33
slingli 22
slussz 33
spulni 22
steppel 33
stikkel 33
strassz 33
strimpfli 22
stucli, stucni 22
szaten 40

szmoking 34
taft 40
tok 34
trikó 40
tunika 34
tüll 41
vatta 41
velur 41
viganó 34
volán 35
zeimedii 23
zsabó 35
zsakett 36

DEUTSCHER AUSZUG.

Bis zum 17. Jahrhundert können wir von einer Mode in heutigem Sinne nicht sprechen. Man kann vielmehr die Beobachtung machen, daß es bis zu dieser Zeit nur eine Nationaltracht gab. Die ungarische Mode wurde seit dem 17. Jahrhundert öfters vom Ausland beeinflußt. Dieser Einfluß hatte natürlich auch in dem ungarischen Sprachschatz eine Spur hinterlassen. Dabei kommt den deutschen Gewerbetreibenden, die in Ungarn nach dem Abziehen der Türken in großer Zahl angesiedelt wurden, eine besondere Rolle zu.

Vom 17. Jahrhundert an hängen die Modestile streng mit dem Zeitgeist zusammen. Die zwei ersten Jahrzehnte des 17. Jahrhunderts werden allgemein als barock bezeichnet. Die entsprechende Mode ist die steife, schwulstige *spanische* Reifrockmode. Unter der Regierung Ludwigs XIV. begann die *französische* Mode die herrschende Rolle zu spielen. Von dieser Zeit an können wir von einer europäischen Mode sprechen, die eigentlich von der französischen bestimmt wird. Nachher gelangen wir zur *Rokokomode*, die den leichtsinnigen, unmoralischen Geist des damaligen französischen Hofes treu ausdrückt. Nach der französischen Revolution zeigt sich eine Vereinfachung in der Bekleidung unter *klassischem* Einfluß. Das ist die Epoche des Direktorium- und Empirstils. Dann kommt die Zeit des *Biedermeiers*. Anfangs war die Mode schlicht, später ging sie aber in eine pompöse Krinolinemode über. Nachher wurde die Mode immer einfacher und heute wird vorallem das Praktische bevorzugt.

Während in früheren Zeiten die französische Mode und ihre Wörter durch deutsche Vermittlung, durch Wien und Preßburg in Ungarn eingedrungen sind, spielt später, im Laufe des 19. Jahrhunderts die Entfernung von Paris keine

Rolle mehr. Daher gelangen die neuesten Wörter der französischen Mode unvermittelt zu uns.

Die Forschung der Modewörter steht noch ganz im Anfangsstadium. Ebendeshalb mußten wir unseren Wortschatz in den Schneidereien und Modesalons aufsammeln und das Material durch die Modeblätter ergänzen. Die entsprechenden Sacherklärungen wurden auf Grund der Modegeschichten gegeben. Nun galt es festzustellen, wann diese Wörter in der ungarischen Sprache erscheinen. Modeblätter und Modespalten in verschiedenen Zeitschriften haben wir nur seit der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. So mußten wir nach Quellen forschen, die in das 16. Jh. zurückgreifen. — Es kamen besonders Briefe von Frauen, Mitgiftinventarien und Testamente in Betracht. So konnten wir feststellen, was für Materialien und Kleidungsstücke im XVI.-ten und XVII.-ten Jahrhundert im Gebrauch waren. Da es in Ungarn im 18.-ten Jahrhundert noch keine Modeblätter gab, mußten auch ungarische literarische Werke durchgeblättert werden. Es ist ja ganz natürlich, daß in diesen literarischen Werken von Stoffen, Seiden sehr selten ein Wort fällt. Doch ist anzunehmen, daß in der luxuriösen Epoche Maria Theresiens sehr viele neue Materiale bekannt geworden sind. Wir gingen aus der Voraussetzung aus, daß die Stoffnamen zumeist international sind und deshalb auch in die ungarische Sprache in ihrer fremden Form eindringen. Ebendeshalb sind die Zollbücher aus dieser Zeit eine nicht zu vernachlässigende Quelle. Außerdem haben wir auch handschriftliche Testamente (18. Jh.), die sich im Landesarchiv befinden, durchgesehen. Das Studium der Modeecken und Muster- und Schneiderblätter des 19.-ten Jhs. führte uns zu den neuesten Wörtern. Von unserem Gesichtspunkte aus war das erste Wörterbuch des Schneiderfaches von Johann *Frecskay* von außerordentlicher Wichtigkeit. Außerdem fanden wir eine handschriftliche Sammlung der Handwerkswörter von verschiedenen Verfassern in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Die Modewörter sind einerseits *Lehnwörter*, andererseits Fremdwörter. Natürlich eine strenge Scheidelinie ist zwischen Lehnwort und Fremdwort nicht immer zu ziehen. Ein

Teil unserer Lehnwörter kam durch die Vermittlung der bairisch-österreichischen Mundart nach Ungarn.

Die Fremdwörter sind deutschen und französischen Ursprungs. Zuerst kamen die französischen Wörter durch deutsche Vermittlung, später direkt.

A NÉMET NYELVÉSZETI DOLGOZATOK
EDDIG MEGJELENT SZÁMAI:

(Von den Arbeiten zur deutschen Sprachwissenschaft sind bisher erschienen):

1. *Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek (*Odenburger Familiennamen im Mittelalter*), 1938.
2. *Felszeghy Ediltrud*: A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon (*Die k. u. k. Heeressprache in Ungarn*), 1938.
3. *Tarján Jenő*: A vasércbányászat szaknyelvének szókincse Rudabányán (*Wortschatz der Bergmannssprache des Eisenerzbergbaues in Rudabánya*), 1939.
4. *Tóth Ilona*: Német eredetű magyar divatszók (*Deutsche Lehnwörter im ungarischen Modegewerbe*), 1939.